

**‘TERUG NAAR START!’
‘U ontvangt geen ...’**

Een experiment met én voor de politiek

**Een verslag van het resultaat van het uitvoeren van de XPIN/BMC prijs 2002 voor
Innovatie van de Politiek**

door

BMC, advies – interim-management & coaching

en

Xpin, Interdepartementaal Expertisebureau voor Innovatieve Beleidsvorming

Inhoudsopgave

1. Inleiding

2. Typering van de huidige politiek

3. Het meervoudig instrument

- 3.1. Doel van de ‘gesprekken’
- 3.2. Eén-op-ééngesprekken
- 3.3. Flitsgesprekken
- 3.4. Huiskamergesprekken
- 3.5. Digitale gesprekken
- 3.6. Beelden uit de leefwereld
- 3.7. Real Time Branding
- 3.8. Interactieve (vierde generatie) beleidsevaluatie

4. Het projectverloop

- 4.1. Aftrap
- 4.2. Werving kamerleden en de startbijeenkomst
- 4.3. Logistiek en organisatie
- 4.4. Resultaten
 - 4.4.1. Flitsgesprekken
 - 4.4.2. Huiskamergesprekken
 - 4.4.3. Beelden uit de leefwereld

4.5. Afronding

5. Analyse en beleving van het project

Eisen vanuit de organisatie

- 5.1.1. Besluitvorming
- 5.1.2. Probleemherkenning
- 5.1.3. Responsiviteit
- 5.1.4. Digitale communicatie

Rollen kamerleden

- 5.2.1. Het kamerlid als controleur/medebestuurder
- 5.2.2. Het kamerlid als luisteraar
- 5.3. Persoonlijke invulling van het kamerlidmaatschap

6. Afsluiting

7. Bijlage

- Het ‘Terug naar Start’ team.

1. Inleiding

Projecten die succesvol aflopen worden omarmd, projecten die mislukken meestal niet. ‘Terug naar Start!’ gaat over een project dat anders afliep dan de bedoeling was. Een project dat niet helemaal is gelukt. We zouden ook kunnen zeggen: helemaal niet gelukt is.

Nu zijn er wel meer projecten die een andere dan verwachte afronding kennen, maar hierover wordt niet zo vaak verhaald. In deze beschrijving staat dit aspect juist centraal. ‘Wat is er gebeurd, waarom is het mislukt, wat heeft ons verbaasd en wat hebben we ervan opgestoken?’

Op 28 oktober 2002 ontvingen Froukje Idema en Leo Klinkers op het jaarcongres van XPIN (Interdepartementaal Expertisebureau voor Innovatieve Beleidsvorming) de door BMC beschikbaar gestelde prijs voor ‘het beste innovatieve idee’. De jury koos voor twee prijswinnaars wegens de kracht van een combinatie van de twee ideeën. Beiden hadden noties ingediend over de noodzaak tot verbetering van de communicatie tussen volksvertegenwoordigers en burgers. Zowel Klinkers als Idema luidden, elk op hun eigen manier, de klok over het feit dat politici er steeds minder in slagen om werkelijk met de samenleving te ‘spreken’ en ‘dat een toenemend aantal burgers geen aansluiting heeft met de volksvertegenwoordiging in Den Haag.’

Leo Klinkers, directeur van Klinkers Public Policy Consultants legde de bijl aan het ‘systeemdenken’ van politici door te stellen dat het regeerakkoord moet worden afgeschaft. Het moet afgelopen zijn met een politiek die voor het overgrote deel slechts wordt gevoed door denkbeelden uit de systeemwereld van de Tweede Kamer. Dat is een schijnwereld, vindt hij. De politiek moet af van het ‘Zonnekoningdenken’. Niet het kabinet is het centrum van de democratie waar alles om draait. Het centrum wordt gevormd door alle Nederlanders en dus niet alleen de kiezers. En die worden vertegenwoordigd door het parlement. De Tweede Kamer en zijn vertegenwoordigende functie dienen centraal te staan, gedreven door ervaringen en denkbeelden vanuit de leefwereld van de samenleving.

Froukje Idema, senior beleidsmedewerker op het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, voelde zich uitgedaagd door de problematiek rond digitale communicatie tussen burgers en volksvertegenwoordigers. Met name door de vraag of en hoe een ‘digitaal gesprek’ of een combinatie van (digitale) gespreksvormen tot een werkelijk gesprek zou kunnen leiden. Wellicht zou daarmee ook de groep burgers die gebruik maakt van digitale communicatie vergroot kunnen worden. Slechts weinig ouderen bijvoorbeeld zijn te porren voor een chatsessie, maar misschien is er voor hen een aantrekkelijker virtuele omgeving te bedenken?

Op zichzelf waren dat geen nieuwe constatering. De zorgwekkende situatie waarin de democratie zich bevindt is de afgelopen jaren al door velen onderzocht en beschreven. XPIN loopt bij zijn zoektocht naar *best practices* op het terrein van innovatieve beleidsvorming stelselmatig aan tegen het gegeven dat de hoofdstroom in de politiek en volksvertegenwoordiging op een andere golflengte lijkt te opereren dan projectambtenaren en de betrokken samenleving. Dit expertisebureau heeft verscheidene publicaties en handreikingen gewijd aan de verhouding tussen representatieve en participatieve democratie. BMC heeft de prijs beschikbaar gesteld vanuit haar jarenlange betrokkenheid bij het verbeteren van het openbaar bestuur. In het kader van de algemene professionele ontwikkeling

van mensen werkzaam in de publieke sector organiseert BMC onder andere debatten en congressen. Tevens faciliteert BMC themagerichte platforms en praktijkgericht wetenschappelijk onderzoek.

Dat Klinkers en Idema voor het ogenschijnlijk intrappen van ‘open deuren’ er desalniettemin vandoor gingen met de prijs voor ‘het beste innovatieve idee’ kwam door de potentie die de jury zag in het verder onderzoeken van de vraag hoe deze ideeën wellicht werkelijkheid zouden kunnen worden. Juist doordat het ideeën waren die iedereen altijd maar ter kennisgeving aanneemt, en bij voorbaat als onhaalbaar bestempelt, leek het de jury een prachtige kans om met deze beide ideeën serieus aan de slag te gaan. Samen kregen ze € 30.000,-; een bedrag dat door BMC ter beschikking werd gesteld om hun ideeën in een projectvorm nader gestalte te geven; met én voor de politiek.

Kort na de prijsuitreiking werd het team bestaande uit Leo Klinkers, Froukje Idema, Coen Derickx (directeur BMC Groep) en Jan Schrijver (tweede man XPIN) aangevuld met Guido Enthoven (directeur Instituut voor Maatschappelijke Ontwikkeling) en Gerrit Bruggeman (directeur Real Time Branding)¹. Ze namen het op zich om een opzet te bedenken waarin geëxperimenteerd kon worden met het functioneren van kamerleden op een door Klinkers en Idema gewenste manier. Het project kreeg de naam ‘Terug naar Start!’, een verwijzing naar het spel Monopolie. ‘Terug naar Start!’ staat in dit kader voor: terug naar de basis van volksvertegenwoordiging om van daaruit met een nieuwe kanskaart het avontuur van het contact met de burger aan te gaan.

De projectgroep wilde met verschillende gespreksvormen de noodzakelijke vernieuwing van het contact tussen maatschappij en politiek bevorderen. De bedoeling was om Kamerleden de kans te geven te ontdekken hoe ze het contact met de maatschappij zouden kunnen hervinden.

¹ Zie de bijlage voor de samenstelling van het team ‘Terug naar Start!’.

2. Typering van de huidige politiek

Om het ontstaan van het project ‘Terug naar Start!’ te verklaren is een heldere blik op de huidige politiek en de groeistuipen ervan noodzakelijk. Tot dat doel beschrijven we hier in het kort hoe enkele publicisten zich recentelijk hebben geuit over de kwaliteit van het politieke systeem. Niet uitputtend², maar slechts om aan te geven dat het ontstaan en de uitwerking van het project ‘Terug naar Start!’ mede hun legitimatie vinden in een hoeveelheid zorgen en bedenkingen over het functioneren van de politiek.

Na veertig jaar buitenlandse dienst beschrijft diplomaat Peter van Walsum in zijn boek *Verder met Nederland* (Amsterdam 2001) de kwaliteit van de Nederlandse politiek in grijze termen. Hij pakt het spoor op in het midden van de jaren zeventig van de vorige eeuw en schetst een beeld van politieke aftakeling door de jaren heen tot heden. Hetzelfde doet bestuurskundige Leo Klinkers. Na decennialange ervaring in het openbaar bestuur ziet ook hij het midden van de jaren zeventig als het begin van een proces van steeds verdergaand bederf van het politieke ambt. Hij beschrijft in zijn boek *Beleid begint bij de samenleving* (Lemma 2002) hoe het stelselmatig schenden van de principes van correcte besluitvorming heeft geleid tot ‘de politiek als de veroorzaker van de grootste maatschappelijke problemen’ en tot ‘het einde van een politieke levenscyclus.’ De journalist Gerard van Westerloo begint zijn relaas een paar jaar later. Zijn *Niet spreken met de bestuurder* (Amsterdam 2003) bestaat uit een reeks reportages (van 1984 tot nu) die gezamenlijk laten zien hoe, waar en hoe diep het politieke bederf de afgelopen twintig jaar is ingevreten in de Nederlandse politiek: in partijen en fracties, zowel op landelijk als lokaal niveau.

Nog scherper dan de drie vorige auteurs beschrijft de socioloog professor dr. J.E. Ellemers in de bijdrage *Decadente en/of stagnerende politieke cultuur in een snel veranderende maatschappij* (Civis Mundi Jaarboek 2003) hoe ernstig de decadentie in het Nederlandse politieke ambt heeft toegeslagen. Hij constateert dat geen enkele persoonswisseling in de top van het politiek systeem een positief effect heeft gehad op een zuiverder functioneren van dat systeem.

Zij zijn niet de enigen die bezorgd zijn. Een drietal bestuurders uit het bedrijfsleven (Philips, Akzo Nobel en Unilever), uitte gezamenlijk in de media hun bezorgdheid over hetgeen zich in Den Haag afspeelt. Maar ook honderden mensen uit alle hoeken en gaten van de maatschappij uiten, onder meer op de opiniepagina’s van de landelijke dagbladen, al jaren hun bezorgdheid over het functioneren van de overheid in het algemeen en van de politiek gekozenen in het bijzonder. In die zin was Pim Fortuyn als columnist van Elsevier jarenlang slechts één in een rij van velen die wezen op het bederf van de politiek. Bij zijn entree in de politieke arena bleek pas hoe stevig het fundament van zorg en kritiek op de politiek was.

We vermelden onderstaand de mening van enkele auteurs, die ieder op een eigen manier duiden dat de politiek het contact met de samenleving heeft verloren en dat een hervinden van dat contact noodzakelijk is om de democratie te redden.

Professor Dr. Frank Ankersmit (Rijksuniversiteit Groningen) stelt dat tot voor kort de Nederlandse staat het symbool van betrouwbaarheid en soliditeit was. Sinds enige jaren bewegen we ons echter van de ene parlementaire enquête naar de andere. En iedere keer neemt de burger met verbijstering kennis van wat zich aan het oog ontvouwt en eroderen de

² In dit bestek is er ook geen ruimte voor bespreking van de rol die de politieke journalistiek heeft gespeeld in de context van de afkalvende kwaliteit van ons politieke systeem.

gedachten over betrouwbaarheid. Daarnaast verandert de samenleving sneller dan ooit, terwijl de politieke besluitvorming juist trager verloopt. Verantwoorde langetermijnplanning wordt voor de staat even onmogelijk als het schieten op een bewegend doel. Tevens is er volgens Ankersmit sprake van de 'verplaatsing' van de politiek. De cruciale politieke beslissingen worden niet meer genomen in 's lands vergaderzaal, maar in internationale gremia (zoals Brussel), in departementale bureaucratieën, en overal waar de staat in contact komt met de maatschappij (het' interactieve beleid'). De burger heeft volgens hem het wanhopige gevoel dat hier helemaal niets aan te verbeteren valt. Hij ervaart de Nederlandse staat als een vormloze zak meel waar je hard tegenaan kunt schoppen, met geen ander gevolg dan dat je er een pijnlijke voet aan overhoudt. Daarom moet volgens hem de kloof worden verkleind tussen de staatsrechtelijke façade en de dagelijkse praktijk.

Volgens Dr. Stavros Zouridis (universitair hoofddocent bestuurskunde aan de Universiteit van Tilburg) is de representatieve democratie niet meer het kader voor het verkleinen van 'de kloof' en het realiseren van scheppende democratische praktijken. De politieke partijen zitten gevangen in het bestaande politiek systeem. Binnen dit systeem is conflict het structurerend principe. Bij de politieke discussies is de inhoud niet zelden slechts de aanleiding om het gevecht om de macht met elkaar aan te gaan. Voor de vragen die politici stellen is de strijd om media-aandacht wellicht meer bepalend dan hun politiek programma. De representatieve democratie is een nuttig hulpmiddel voor het kiezen van de elite die je als burger wilt, maar niet als kader voor scheppende democratische praktijken. Daarvoor dienen zich allerlei nieuwe vormen aan, die productiever, aangenamer en interessanter zijn. Maatschappelijke organisaties en interactieve processen zijn daarvan voorbeelden. Die zitten immers niet gevangen in de politieke dynamiek. Het inblazen van nieuw leven in politieke partijen is dus risicool, maar biedt evenmin uitzicht op een betere vertegenwoordiging. We krijgen dan nog betere campagnemachines, respectievelijk werving- en selectiebureaus voor politiek talent. Het is de vraag of dat voor burgers een meer herkenbare, interessante en productieve vertegenwoordiging oplevert. De historische ontwikkeling wijst er eerder op dat politieke partijen minder aantrekkelijk zijn geworden voor burgers.

Dr. Herman Wijffels (voorzitter Sociaal Economische Raad en prominent CDA-er) is van mening, dat de burgers een noodkreet hebben geslaakt. Zij willen invloed hebben op die delen van de publieke sector die bepalend zijn voor de kwaliteit van hun leven. De oude verticale structuren botsen met de sociaal-culturele werkelijkheid van de geëmancipeerde bevolking. Een bevolking die individuele keuzes wil maken en kritisch is over wat de maatschappelijke orde haar oplevert. De prestaties van de publieke sector zijn ver achtergebleven bij de toegenomen verwachtingen van de burger. Wij zijn een land van minderheden. Dat dwingt tot overleg. Die behoefte groeit nu de fragmentatie verder toeneemt. Van een bipolair stelsel gaan we straks naar een fluïde en multipolair politiek systeem. Het zal leiden tot meer directe democratie. De burgers moeten simpelweg meer te zeggen krijgen. Wijffels: 'Wij hebben een partijdemocratie, maar we moeten een burgerdemocratie worden.' Voor de (politieke) leiders die een uitweg zoeken, betekent dit dat zij vooral voeling moeten houden met de werkelijkheid zoals burgers die ervaren. 'Er komt een einde aan een bestuurscultuur die in zichzelf is gekeerd en voornamelijk bezig is met belangen van de eigen organisatie. De toekomst is aan de dienende leider,' aldus de SER-voorzitter.

Professor Dr. Ignace Snellen (emeritus hoogleraar) pleit ervoor, dat de systeemwereld van de politiek leert sturen vanuit de leefwereld van de burgers. Bureaucratische mechanismen hebben een systeemwereld geschapen die steeds meer haaks staat op de leefwereld van de burgers. De inrichting van de overheidsbureaucratie versterkt de systeemwereld tegenover de leefwereld. Het gaat namelijk niet alleen om de leefwereld van de burgers maar ook om die

van de professionals. Deze worden niet meer in staat gesteld hun professionele verantwoordelijkheid te beleven, wanneer deze niet strookt met institutionele en ambtelijke verkavelingen. De volksvertegenwoordigers moeten in de gelegenheid worden gesteld de leefwereld van de burgers die zij vertegenwoordigen, in het centrum van de aandacht te plaatsen. De vertegenwoordigers van de partijen in het parlement zullen vrij moeten zijn in het verwoorden van de uiteenlopende leefwereldproblemen van hun achterban en zich daarmee moeten kunnen profileren. Een politiek alleen gevoed door denkbeelden uit de systeemwereld is per definitie ondemocratisch. Bureaupolitiek en andere bureaucratische reflexen, hoe verklaarbaar ook vanuit het perspectief van de systeemwereld, zijn onverenigbaar met het oplossen van problemen in de leefwereld.

Eén van factoren die volgens onze waarneming het bederf van de representatieve democratie aanjagen is het verschuiven van de rol van de Tweede Kamer sinds het midden van de jaren zeventig. Door de departementalisering van de Kamer namen de leden ervan de rol aan van specialisten annex woordvoerders. Ze hielden op het volk te vertegenwoordigen en gleden in de rol van ‘meebesturen’. Eerder zijn ze gespecialiseerd in het volgen van ministeriële en ambtelijke dossiers en desnoods schrijven ze zelf nieuwe dossiers: 150 kleine ministers met elk een piepklein ambtelijk apparaat ter ondersteuning.

Uiteraard is de bezorgdheid over deze ontwikkeling niet aan alle leden van de Tweede Kamer voorbijgegaan. Ook in de Kamer leven gevoelens van zorg en kritiek over het eigen functioneren van de volksvertegenwoordiging. Maar welke verandering men ook in de loop der jaren heeft doorgevoerd, geen enkele was bestand tegen het systeem. Eenmaal specialist of woordvoerder en men is opgenomen in het systeem dat sterker is dan de wil van een nieuw kamerlid om anders te gaan opereren dan de anderen. Nieuwe kamerleden hebben weinig kans om te vernieuwen, omdat de drang tot meebesturen alles in de schaduw daarvan plaatst.

De Tweede Kamer is het echte contact met burgers kwijtgeraakt. Leden van de Kamer spreken uiteraard met burgers, maar meestal heeft dat slechts het karakter van het peilen van reacties op hun eigen agenda. Kamerleden willen in de eerste plaats de eigen of fractiestandpunten voor het voetlicht te krijgen. Hun focus ligt niet op het absorberen van wat burgers diep van binnen bezighoudt. Bovendien moeten Kamerleden hun politieke agenda afstemmen op het regeerakkoord. Dat document wordt gemaakt door een gezelschap waarvan de leden niet allemaal democratisch verkozen zijn. Het is een product dat op afstand van het waarnemings- en beïnvloedingsvermogen van de samenleving wordt ontworpen. Daarnaast roept het vanuit het perspectief van de Kamer vraagtekens op over de mogelijkheid tot dualisme. Het is lastig om vier jaar lang de politieke werkelijkheid te beperken tot de inhoud van een notitie met compromissen en kaders, die naast hun gebrek aan onderzoek ex-ante ook nog een tijdelijke waarde hebben.

In dit klimaat, waarin politici niet meer primair onderzoeken wat er in de samenleving speelt, is de burger op lichtjaren afstand geplaatst van de politiek. Aan een meer dynamisch en democratisch alternatief, in samenspraak en samenwerking met politici, is behoefte. Het stelsel van afspraken na een Kabinetsformatie zou gebaseerd moeten zijn op een ‘samenlevingswens’: een samenvoeging van gedachten en gevoelens, hoop en verwachting vanuit de diepste lagen van de samenleving. Het komen tot een samenlevingswens is een proces van werkelijkheidsvinding dat nooit ophoudt en dat is gebaseerd op gelijkwaardige communicatie van mens tot mens over waarden en drijfveren.

Dit gegeven vormt de rode draad door een grote en nog steeds groeiende hoeveelheid publicaties over het functioneren van het huidige politieke systeem van representatieve democratie. Langzaam dringt door dat de manier waarop het regeerakkoord totstandkomt en de manier waarop de Kamer (in al dan niet digitale vorm) met de samenleving het gesprek voert, vanuit democratisch perspectief problematisch is.

De kern van het project ‘Terug naar Start!’ was daarom: laten we aan de kamerleden een handreiking doen door ze een aantal gespreksvormen aan te bieden waarmee ze het contact met de samenleving zouden kunnen hervinden. Gespreksvormen die elk op zichzelf misschien niet nieuw zijn, maar die in hun gezamenlijke toepassing de Kamer in staat zouden kunnen stellen terug te vinden wat ze zo’n kwarteeuw geleden zijn kwijtgeraakt: het vertegenwoordigen van het volk.

3. Het meervoudig instrument

3.1 Doel van de ‘gesprekken’

Inzet van het project was het uitwerken van een zogeheten ‘meervoudig instrument’ waarmee leden van de Tweede Kamer, als vertegenwoordigers van het volk, het contact met de samenleving zouden kunnen hervinden. Door met professionele ondersteuning verschillende gespreksvormen uit te proberen wilde de projectgroep het ontwikkelen van een doorlopende interactie tussen maatschappij en politiek bevorderen. ‘Het gesprek’ was bij het experiment de centrale werkvorm om een brug te slaan tussen de leefwereld van de burgers en de systeemwereld van de politiek. De naam ‘meervoudig instrument’ werd gekozen vanwege de verschillende vormen van gesprek, maar ook vanwege de samenhang tussen verschillende gesprekken en de inhoudelijke vormgeving. Het kan worden gezien als een nieuw instrument voor kamerleden.

Het doel van het meervoudig instrument was volksvertegenwoordigers beter toe te rusten voor het werkelijk horen wat burgers denken en voelen: ‘Hoe kun je zo effectief mogelijk doordringen tot de leefwereld van burgers zodat hieraan politieke agendering kan worden gekoppeld?’ Onze stelling was dat dit is te leren.

Het meervoudig instrument omvat zeven (professioneel begeleide) gespreksvormen:

- ❑ *Het digitale gesprek, de weblog*: digitale gesprekken met enkele burgers over hun belevenissen en gevoelens. Zowel in ‘open’ als ‘gesloten’ virtuele ontmoetingsplekken..
- ❑ *Eén-op-ééngesprekken*: gesprekken met mensen die zwakker in de maatschappij staan dan gemiddeld: bijvoorbeeld hoogbejaarden, junks/zwervers, onvoldoende ingeburgerde allochtonen.
- ❑ *Huiskamergesprekken*: gesprekken tussen kamerleden en burgers in de huiskamer van een van de deelnemers.
- ❑ *Series flietsgesprekken*: korte straatinterviews op plaatsen waar grote groepen burgers zijn.
- ❑ *Beelden uit de leefwereld van burgers*:
 - *16 Videooverlagen over hun leven*: beelden uit de leefwereld van 15- tot 80-jarigen;
 - *Ruim 1000 foto’s van jeugdigen*: beelden van kinderen (tussen 10 en 12 jaar) over hoe zij hun leefwereld ervaren.
- ❑ *Real Time Branding (RTB)*: in een RTB-sessie zouden kamerleden ervaring opdoen met het systematisch bepalen van de gezamenlijke kernwaarden van een groep burgers, bijvoorbeeld de inwoners van een wijk.

- ❑ *Interactieve (4^e generatie)Beleidsevaluatie*: deze zogeheten ‘360 graden evaluatie’ geeft informatie over hoe ontvangers van beleid een beleidsinterventie hebben ervaren. Het is een ‘gespreksvorm’ met alle betrokkenen in plaats van een enquête.

Deze verschillende (digitale) gespreksvormen zijn op zichzelf niet vernieuwend, al raakt het wel innovaties als burgerdemocratie en het vormen van doelzoekend beleid. Wel nieuw is het parallel inzetten van deze gespreksvormen, waardoor een schat aan elkaar aanvullende informatie naar boven kan komen. Informatie die inzichten van kamerleden zou kunnen versterken of juist nuanceren. De gespreksvormen in het meervoudig instrument hebben één en hetzelfde doel: de volksvertegenwoordigers in staat stellen opnieuw een basis te leggen voor het politiek ambt. Het resultaat van een gecombineerde uitvoering van de zeven gespreksvormen zou meerledig zijn:

- ❑ Het zou een goed beeld van de leefwereld van de deelnemers opleveren;
- ❑ Het zou inzicht geven in de mogelijk door politici op te pakken onderwerpen dan wel onderbouwing van de in te nemen standpunten;
- ❑ Het zou inzichten opleveren over de mogelijkheid om – enigszins systematisch – de communicatie tussen landelijke politici en de burgers vitaal te houden tijdens een vier jaar durend mandaat.

Hierna volgt een korte beschrijving van elk onderdeel van het meervoudig instrument.

3.2 Eén-op-ééngesprekken

Een gesprek onder vier ogen geeft de mogelijkheid tot het voeren van een opener en kwetsbaarder gesprek dan een huiskamergesprek met tien mensen of een vluchtig gesprek op straat. Er is sneller een zekere mate van vertrouwen dan in groepsgesprekken. Door langer en intensiever met een burger te spreken op persoonlijk niveau kunnen volksvertegenwoordigers pas echt inzicht krijgen in wat mensen raakt en beweegt. Het parool voor een dergelijk gesprek is: zit, luister en vraag goed door. En: laat je als volksvertegenwoordiger niet verleiden om steeds maar weer uit te leggen ‘dat de wereld nu eenmaal zo in elkaar zit’ of ‘dat het inderdaad vervelend is dat oma nog maar eens in de week onder de douche gaat in het verzorgingshuis, maar dat nu eenmaal niet overal geldt voor is’.

Het idee was om de deelnemende kamerleden deze gesprekken onder vier ogen te laten voeren met burgers die zwakker dan gemiddeld in de samenleving staan. Bijvoorbeeld een blinde, een mindervalide, een inwoner van een achterstandswijk, een ex-delinquent of een jonge moeder. De bedoeling van het één-op-één gesprek was dat het kamerlid een indringend beeld zou krijgen over hoe iemands leven eruit ziet, wat belangrijk voor iemand is, welke mogelijkheden iemand zelf ziet voor verbetering van de situatie en waar actie van de overheid wordt verwacht. Voor een dergelijk gesprek was steeds circa twee uur gereserveerd.

Bij de start van het project was het plan om deelnemende kamerleden drie van deze gesprekken te laten voeren. Dat is na het zomerreces van 2003 gereduceerd tot één of twee per kamerlid, om het haalbaar te houden. Van elk gesprek moesten de kamerleden een kort verslag maken, waarin hij/zij zou aangeven wat hem/haar is opgevallen. De interviews zouden ook worden opgenomen op minidisk en later worden uitgewerkt door studenten journalistiek in de vorm van fullquote-interviews.

3.3 Flitsgesprekken

De achtergrond van het idee om flitsgesprekken te organiseren was de observatie dat (potentiële) kamerleden vaak tijdens verkiezingscampagnes of bij lokale acties korte

gesprekken voeren met kiezers. Vaak betreffen die gesprekken een korte uitwisseling van meningen over van tevoren gekozen onderwerpen of actualiteiten. Het komt dan vaak neer op interventies als ‘Wat vindt u van’, ‘Bent u het eens met’ of een poging tot overtuiging ‘Wij willen meer aandacht voor’ of ‘Ik sta voor het belang van’. Een open gesprek over de mening en gevoelens van de kiezer vanuit zijn situatie is dan al niet meer mogelijk.

De flitsgesprekken zouden een korte impressie moeten opleveren van wat mensen werkelijk bezighoudt. De kamerleden hoefden geen standpunten te verdedigen of toezeggingen te doen, maar moesten vooral doorvragen en goed luisteren en de primaire reacties/gevoelens registreren.

Zowel voor een kamerlid als een burger is dit vaak een lastige vorm. Een kamerlid gaat het gesprek veelal aan met de gedachte dat de burger waarschijnlijk met een probleem komt waar dat kamerlid iets aan moet doen. Een burger wordt gevraagd of hij voor dit en dat standpunt is. Er wordt zelden behoorlijk doorgepraat. Het overheersende beeld is dat een politicus een oppervlakkig standpunt inneemt waar niemand tegen kan zijn: meer veiligheid bijvoorbeeld of goede gezondheidszorg. Hij zegt dat daarvoor te willen zorgen, geeft de burger een klap op de schouder en trekt verder.

Een burger anticipeert op deze gespreksregie. Hij verlangt eigenlijk dat het kamerlid zijn problemen oplost (het zogeheten ‘medisch hulpmodel’: u bent er om mijn probleem op te lossen). Op basis van eerdere teleurstellingen of de door het kamerlid aangegeven beperking van zijn mogelijkheden is er vaak geen neutraal gesprek meer mogelijk. Burgers redeneren: ‘Geen boter bij de vis, dan geen gesprek’.

De vorm van het flitsgesprek kan een goede gespreksstraining zijn voor het kamerlid. Kan hij ervoor zorgen dat het gesprek vrijwel onmiddellijk een andere wending neemt dan het traditionele gespreksmodel tussen kiezer en gekozene? En komt het tot een gelijkwaardige, neutrale uitwisseling van informatie over wat er in het leven van de desbetreffende burger speelt?

In de flitsgesprekken wilden we uittesten hoe de gesprekken op straat zouden verlopen als we de kamerleden nadrukkelijk als interviewer de straat op stuurden. Als interviewer die wil weten wat mensen beroert. Om het gesprek van begin af aan zo open mogelijk te maken en het kamerlid zo min mogelijk de kans te geven vanuit zijn eigen agenda de gesprekken aan te gaan, kregen ze de suggestie mee om de gesprekken te openen met: ‘Noemt u eens één ding wat de politiek liever nog vandaag dan morgen zou moeten verbeteren’. Daardoor worden mensen gedwongen om te kiezen en iets te benoemen wat ze concreet bezighoudt: een mooie basis voor een dieper gravend gesprek met een duidelijke focus.

De kamerleden zouden vergezeld worden door een van de twee, aan de Fontys Hogeschool voor de Journalistiek in Tilburg studerende, cameravrouwen. De opnamen waren primair bedoeld om achteraf het verloop van de flitsgesprekken te kunnen analyseren. Elk kamerlid, zo was het idee, zou drie series flitsgesprekken van ieder twee uur doen op verschillende soorten plaatsen: winkelcentra, markten, stadscentra, recreatieparken en dorpskernen.

3.4 Huiskamergesprekken

Doel van de meeste kamerleden is om geregeld de huiskamers van kiezers binnen te komen. In de huidige complexiteit van de bestuurlijke besluitvorming en de drukte van de besluitvormingagenda is het kamerlid echter vaak niet meer in staat om een praatje te maken in de eigen omgeving van de burger (huiskamer). Hij gebruikt daarvoor dus veelvuldig het

éénrichtingsverkeer van de media. In geval van lokale vraagstukken en in campagnetijd zoekt het kamerlid af en toe de burger op, maar vaak is de agenda dan bepaald aan de hand van de bestuurlijke dilemma's.

Enkele kamerleden gaven aan dat het voeren van dergelijke gesprekken niet nieuw voor hen was. Bij nadere bespreking van die stelling bleek het echter toch vaak te gaan om gesprekken vanuit een bepaalde vooraf geagendeerde problematiek, zoals 'de problemen in de wijk'.

In grote steden zijn wel acties (geweest) van bestuurders om op de koffie te gaan bij burgers. Het doel hiervan is primair proberen de afstand tussen burger en bestuur te verkleinen en direct van de burger 'de zwakke plekken' in de stad en het beleid te vernemen. Een persoonlijke uitwisseling van wat er leeft bij de burger en de bestuurder is daarbij vaak een ondergeschikt onderdeel.

Ons idee van een huiskamergesprek had de intentie om over het persoonlijke te spreken. De politieke agenda dan wel de politieke standpunten van het kamerlid moesten niet in het gesprek aan de orde komen. Ook hier was het parool: 'Zit, luister en vraag door'. De meerwaarde van het huiskamergesprek in vergelijking tot de één-op-ééngesprekken en de flitsgesprekken is het mogelijk ontstaan van een groepsdynamiek. Zo is het interessant om te zien of bepaalde ideeën en gevoelens van een gespreksdeelnemer worden herkend door anderen of juist niet. Doordat meer mensen zich 'tegen elkaar aan bemoeien' is er een gereede kans dat de hoofden van gespreksdeelnemers worden gevuld met allerlei feiten, gevoelens en argumentaties.

Elk kamerlid stond op de rol voor drie huiskamergesprekken verdeeld over het hele land.

3.5 Digitale gesprekken, de weblogs

De idee was om een virtuele omgeving te maken waarin kamerleden en burgers met een open agenda op basis van gelijkwaardigheid werkelijk met elkaar in gesprek zouden kunnen raken. Ook hiervoor gold de stelregel dat burgers politici niet moesten gaan bestoken met wensen en dat politici niet vanuit het defensief gingen vertellen hoe zij de wereld een stukje beter wilden maken. Net als in het geval van de huiskamer-, flits- en één-op-ééngesprekken zouden burgers de agenda voor het digitale gesprek bepalen. Ook hier moesten kamerleden vooral goed 'tussen de regels lezen' en doorvragen.

Zo ontstond de gedachte om voor deze gesprekken te werken met weblogs en deze te koppelen aan een nieuwe portal die in het najaar 2003 op het internet zou verschijnen: www.uwkamerlid.nl. Hier krijgen alle Tweede-Kamerleden een eigen site waarop ze informatie over henzelf en hun werkzaamheden kunnen publiceren.

De bedoeling was om de kamerleden in oktober en/of november vier weken achtereenvolgend met een stuk of tien burgers een 'digitaal gesprek' te laten voeren: met circa vijf personen in een open, en met de andere helft in een besloten omgeving. Deze laatste groep zou een focusgroep moeten zijn, aansluitend bij de portefeuille van de betreffende volksvertegenwoordiger. Hoewel de portefeuille van de kamerleden deels de keuze voor de webloggers zou bepalen, zou het initiatief voor de gesprekken volledig bij de burgers blijven liggen. De werving van de webloggers was in handen van de projectgroep.

3.6 Beelden uit de leefwereld

Veel mensen kunnen met behulp van beelden beter vertellen wat hen raakt en bezielt dan in woorden. Ook hebben beelden weer een andere impact op de ontvanger dan een brief of een gesprek.

In hoeverre een Tweede-Kamerlid iets kan met beelden van burgers over hun leven en leefomgeving zou worden onderzocht in twee deelprojecten. Zo was het idee om 25 jongens en 25 meisjes van 10 tot 12 jaar, afkomstig uit alle provincies, zowel uit grote en kleine gemeenten, foto's te laten maken over hun leefomgeving. Ze mochten zelf bepalen wat ze fotografeerden: dingen bijvoorbeeld die ze smerig, eng, gevaarlijk, dom of mooi vonden. Voor burgers van 15 tot 80 jaar was bedacht om 16 mensen een week lang een videocamera te geven om daarmee te filmen wat zij prachtig, gevaarlijk, vies, of eng vonden. Zij zouden worden aangestuurd met de opdracht: 'Film alles wat je met een Tweede-Kamerlid wilt delen'.

De kamerleden zouden een montage met bijzondere momenten van deze 'videologs' krijgen met het verzoek daarna een reactie te formuleren. Alle 16 burgers zouden behalve een kopie van hun eigen band een kopie van de montage en de reacties van de Kamerleden ontvangen.

De meer dan 1000 foto's en bijschriften van de basisschoolleerlingen zouden door de projectgroep worden geselecteerd op basis van onder andere de bijzonderheid van het gekozen onderwerp, de kwaliteit van de foto en de boodschap van het bijschrift. De kamerleden zouden vervolgens allemaal de selectie te zien krijgen en daarop reageren. Alle kinderen die meededen zouden een set afdrukken van de door hun gemaakte foto's krijgen toegestuurd, plus een reactie van minstens één kamerlid op een foto die ze gemaakt hebben.

Het deelproject 'Beelden uit de leefwereld' was vooral erop gericht om mensen te laten 'spreken' die voor zoiets bijna nooit de kans krijgen of de kans niet snel grijpen. Kinderen dus, en mensen die liever filmen dan schrijven of praten als ze iets aan een politicus kwijt willen.

3.7 Real Time Branding

Het visualiseren en ontwikkelen van een merk is binnen de marketing en communicatie een gebruikelijk concept. Wat voor idee wil de producent de klant geven over zijn bedrijf en welke kernwaarden en eigenschappen ondersteunen dat idee? De hierbij gebruikte technieken worden nu ook ingezet op ander terreinen.

Bij de benadering van wijken, dan wel problemen in de grote steden, wordt sterk ingezet op de oplossing van dominant gesignaleerde problemen. De aard en de omvang van de problemen is echter niet voor elke doelgroep of bewonerscategorie in een wijk hetzelfde. De verschillende probleemoplossende projecten treffen vaak dus steeds verschillende fracties binnen het gebied. De samenhang en verbindende factoren tussen de aanpak en hoe diverse bewonersgroepen de problemen ervaren blijven vaak onderbelicht. De generieke bindingsfactoren in het gebied verdwijnen en de bewoners leven niet meer met elkaar maar langs elkaar.

De gespreksvorm Real Time Branding (RTB) geeft de mogelijkheid om met een grote groep betrokkenen binnen een tweedaagse sessie systematisch de gezamenlijke kernwaarden en typering van de woonomgeving te bepalen. Daarbij wordt gebruik gemaakt van verschillende technieken, onder andere van het visualiseren van de door de deelnemers bereikte resultaten/meningen.

RTB paste goed in het meervoudig instrument, omdat het een nieuwe wijze van probleemsignalering en benadering van complexe en gefragmenteerde probleemvelden mogelijk maakt. Het kamerlid heeft vaak vanuit eigen ervaring kennis genomen van enkele facetten en/of heeft in het kader van de bestuurlijke functie contact gehad met probleemeigenaren en belangenbehartigers op specifieke deelvelden. Hoe kan het kamerlid echter de gesignaleerde deelproblemen plaatsen in een collectieve observatie of mening van alle belanghebbenden? De beschikbare middelen als inspraakbijeenkomsten, panels of enquêtes hebben elk hun eigen beperkingen en noodzakelijke smalle probleembenadering. Het met zoveel mogelijk betrokkenen samen definiëren en visualiseren van collectieve waarden en kernproblemen zou het kamerlid een kader geven voor de benadering van de gefragmenteerde probleemoplossing.

Het idee was om kamerleden een dag of dagdeel mee te laten doen tijdens een RTB-sessie ergens in een gemeente, zodat ze de methode aan den lijve konden ondervinden.

3.8 Interactieve (4^e generatie) Beleidsevaluatie

Het evalueren van beleid is binnen ministeries een gebruikelijke activiteit. De vorm waarin deze evaluaties plaatsvinden is direct gekoppeld aan het gedefinieerde beleidsdoel. De omgeving van beleidsinterventie en de onbedoelde neveneffecten zijn vaak geen onderdeel van de evaluatie. Ook worden de evaluatiecriteria vaak alleen maar kwantitatief onderbouwd.

Het resultaat is een beperkte evaluatie binnen de directe effecten van de beleidsinterventie. Prikkel tot verandering of vernieuwing van het beleid komen vaak niet uit dergelijke evaluaties voort. Ze geven slechts ruimte voor het beperkt aanpassen van de instrumenten ter bestrijding van negatieve symptomen van het beleid. Tijdens één van de interne Algemene Rijksdienst Debatten merkt een deelnemer op; 'In 2002 circa 270 evaluaties, maar de opbrengst voor het bijstellen van het beleid is pover. Het ritueel van de huidige beleidsevaluaties is bestuurlijk flauwekul'. De Algemene Rekenkamer heeft in haar rapport 'Beleid en uitvoering' ook aangegeven, dat de algemene reflex van meer en/of bijstelling van de regels en het stapelen met aanvullend beleid niet tot de gewenste vernieuwing leidt.

De methodiek van de Interactieve (4^e generatie) Beleidsevaluatie is gericht op het veel scherper krijgen wat mensen bedoelen. Regelmatig leidt de werkwijze tot nieuwe denkrichtingen en perspectieven. Het idee was het project te besluiten met een dergelijke '360 graden –evaluatie' met als onderwerp 'het functioneren van het kamerlid'. Behalve de kamerleden zouden ook andere projectdeelnemers bij de evaluatie worden betrokken. Het idee was om ook enkele burgers die aan de projecten hadden meegedaan en projectteamleden mee te laten doen. In totaal zouden circa tien mensen aan de evaluatie moeten deelnemen. Hierdoor zouden kamerleden de meerwaarde van dergelijke wijze van evalueren kunnen beoordelen.

De toepassing van deze gespreksvorm zou de werkwijze bij de beleidsevaluaties kunnen verrijken. De kamerleden ontvangen nu van de ministeries beleidsevaluaties op basis van de klassieke methoden en proberen die aan te vullen of van commentaar te voorzien met informatie die zij uit hun netwerk en eigen 'veldonderzoek' hebben verkregen. Tijdens de debatten in de Tweede Kamer is dit herkenbaar met de teksten 'Ik was laatst op bezoek in een ziekenhuis.....' of 'Die en die uitvoerders van uw beleid hebben mij verteld...'. Het kamerlid confronteert de minister met gegevens uit de praktijk, die de minister door een volledige/interactieve beleidsevaluatie zelf ook had kunnen verwerken. Het netwerk bestaat vaak uit sympathiserende personen en gelieerde belangenbehartigers. Het debat is steeds vaker een schimmenspel van waarden met behulp van casuïstiek. De werkelijke discussie op

basis van ideologie of de brede doelstelling van het beleid wordt slechts beperkt en steeds indirecter gevoerd.

Interactieve beleidsevaluatie zou kamerleden kunnen ondersteunen bij het eigen veldwerk en ministeries kunnen helpen om de volledige effecten van de beleidsinterventie waar te nemen. Als aan beide zijden (kabinet en Tweede Kamer) gebruik wordt gemaakt van dit instrument, komt meer ruimte in het debat voor de echte aspecten van de beleidsinterventie in relatie tot de ideologische keuzen vanuit de partijen.

Tot zover de beschrijving van de opzet van het meervoudig instrument. Het volgende hoofdstuk bevat het verslag van hoe het daarna allemaal is verlopen.

4. Het projectverloop

Dit hoofdstuk bevat het verslag van onze pogingen om in de Tweede Kamer belangstelling te krijgen voor deelname aan dit ‘meervoudig instrument’. We maken naast de feitelijke chronologische weergave van de gebeurtenissen ook uitstapjes naar observaties van het systeem waarin de kamerleden functioneren.

4.1

Na het uitreiken van de prijs op 28 oktober 2002 ging de projectgroep eerst aan de slag met de versmelting van de ideeën van Klinkers en Idema:

- ☐ schaf het regeerakkoord af;
- ☐ verbeter het (digitaal) communiceren van de volksvertegenwoordigers.

In december 2002 groeide de idee om in het plan van aanpak verschillende vormen van communicatie te verwerken. Voor het realiseren van de activiteiten werd binnen de netwerken van XPIN en BMC geschikte deskundigen gevonden. (zie de bijlage).

In januari 2003 leverde het voorwerk en de zoektocht binnen de netwerken een realiseerbare set ‘gesprekken’ op: het in het vorige hoofdstuk besproken meervoudig instrument.

In december 2002 was een afspraak gemaakt met de voorzitter van de Tweede Kamer, Frans Weisglas. Na zijn herverkiezing werd op 4 februari 2003 het project nader aan hem geïntroduceerd. Omdat de huidige kamervoorzitter een sterk voorstander is van het optimaliseren en vernieuwen van de werkwijze van de Tweede Kamer nam hij met veel belangstelling kennis van de toegestuurde documenten. Hij stelde voor het project door hem schriftelijk nader te laten introduceren aan Tweede-Kamerfracties met het verzoek om (enkele) fractieleden te laten participeren. Een aantal participanten tussen de 10 en 15 was volgens hem zeker haalbaar. Na uitwisseling van ondersteunende stukken volgde enkele weken later zijn brief aan de Tweede-Kamerfracties.

Het getal van 10 tot 15 kamerleden leverde het eerste vraagteken op over de haalbaarheid van het project: in onze gedachten zouden er tientallen kamerleden aan willen/moeten deelnemen.

4.2 Werving kamerleden en de startbijeenkomst

Voorafgaand aan de werving van kamerleden vond er, op initiatief van ‘Terug naar Start!’ een gedachtewisseling plaats tussen een aantal partijvoorzitters en leden van de projectgroep. Doel was onder meer om de partijvoorzitters te attenderen op het project in de hoop dat zij vervolgens kamerleden van de eigen politieke kleur zouden wijzen op de mogelijkheid tot deelname aan dit project. Volgende stap voor de projectleden was het rechtstreeks benaderen van kamerleden.

Op het eerste gezicht leek het eenvoudig om in elk geval een klein aantal parlementariërs te ‘verleiden’ tot participatie. Tijdens het BMC-Café over ‘jongeren in en over de politiek’ in januari 2003 werden Boris van der Ham (D66) en Nicolien van Vroonhoven-Kok (CDA) gevraagd om mee te doen. Beiden zegden hun medewerking toe. Ook was er contact met enkele andere kamerleden. Godelieve van Heteren en Martijn van Dam (beiden PvdA) zegden in februari na een korte introductie van het project ook toe mee te zullen doen. Met Eveline Tonkens (GroenLinks) kwam het in februari tot een halve afspraak: zij had grote twijfels over het open karakter van de gesprekken, maar zag tegelijkertijd het nut van gesprekken met burgers wel in. Van vier en misschien vijf deelnemers waren we verzekerd.

Naast het persoonlijk contact met enkele kamerleden werden in maart de fracties van VVD, LPF, SP, SGP en ChristenUnie benaderd om aan het project deel te nemen – CDA, PvdA, D66 en GroenLinks hadden immers al één of twee kamerleden in het project zitten. Degenen die al hadden toegezegd werden gebeld voor bevestiging van hun deelname.

Na verwijzing naar de introductiebrief van kamervoorzitter Frans Weisglas werd hen gevraagd om vanuit de fractie minimaal één kamerlid te laten deelnemen. Behalve telefonisch contact met het fractiesecretariaat werd in alle gevallen de brief van de kamervoorzitter nogmaals naar de fractiesecretariaten gemaild. In de meeste gevallen werd niet duidelijk of de brief in de fractievergadering was besproken of dat het verzoek tot deelname onder fractieleiden was uitgezet. Alleen ChristenUnie en SGP gaven aan het verzoek in de fractie te hebben besproken. Beide fracties konden door andere prioriteiten niet aan het project deelnemen. Bij de LPF liet Joost Eerdmans – desgevraagd – via een medewerker weten geen tijd te hebben. Op het telefonisch verzoek om een ander LPF-kamerlid te leveren is niet meer gereageerd.

Ali Lazrak van de SP zegde direct toe toen hij persoonlijk telefonisch werd benaderd. Een ‘lijntje’ via het fractiesecretariaat van SP voor de werving van een kamerlid kon worden afgekapt. De ambtelijk secretaris van de SP heeft op haar verzoek de brief van Weisglas aan de fractie gemaild gekregen. Ze had die niet gezien.

Met de VVD leek het van het leien dakje te gaan. Het kersverse kamerlid Paul de Krom, zo werd gemeld door een fractiemedewerker, ging meedoen. Half april 2003 hadden we de toezegging van zes – misschien zeven – kamerleden, afkomstig uit zes van de negen fracties. Een aantal waarmee het project geoperationaliseerd kon worden. Inmiddels was duidelijk geworden dat deelname van 10 tot 15 kamerleden hooguit afgedwongen kon worden door een persoonlijke inzet die de projectgroep niet kon waarmaken.

Half april – onder druk van een uitnodiging voor de startbijeenkomst van het project op 25 april – lieten twee deelnemers het alsnog afweten. Via de e-mail liet de persoonlijk medewerker van Paul de Krom weten dat deze helaas toch van deelname aan het project afzag door de drukte. Ook Martijn van Dam haakte af. Via een medewerkster van de PvdA-fractie meldde hij een dag voor de startbijeenkomst telefonisch ‘geen tijd voor het project’ te hebben. Ondanks het feit dat in de verstrekte informatie was aangegeven dat deelname aan het project meerderde dagdelen in beslag zou nemen, bleek hij één dagdeel aan het project te willen besteden.

Na het afhaken van Paul de Krom is bij de VVD onmiddellijk het verzoek neergelegd om een ander VVD-kamerlid voor het project te enthousiasmeren. De contacten hierover liepen formeel via het fractiesecretariaat naar fractiesecretaris Jan Rijpstra. Drie dagen voor de startbijeenkomst liet Rijpstra via de mail weten dat – door de kabinetsdeelname van de VVD – er in juni nieuwe kamerleden zouden aantreden. Of we daarop konden wachten? ‘Niets mooiers dan een spiksplinternieuw kamerlid’ dacht het projectteam. Uitstel van deelname door de VVD werd geaccepteerd. In juni 2003 kwam echter niet de witte rook die was beloofd. Eind juni is er zowel telefonisch als via e-mail contact geweest met het fractiesecretariaat en eind augustus nog een keer via de e-mail. Een VVD-kamerlid heeft zich echter niet meer gemeld. Groot was de verbazing begin mei – een week na de startbijeenkomst – toen de medewerkster van Martijn van Dam belde met de boodschap dat hij het ontzettend leuk vond om aan het project mee te doen. Het bleek echter om een ander interactief communicatieproject met burgers te gaan.

Alle fractiesecretariaten en alle direct geworven kamerleden hebben minstens één keer gevraagd om alle informatie over het project die ze al eerder hadden ontvangen nogmaals te mailen. Constatering is dat alle deelnemende kamerleden niet via officiële kanalen van de partij zijn geworven. Voor zover de officiële wegen in de Tweede Kamer zijn bewandeld, was dit in niet één geval succesvol.

Op de startbijeenkomst op vrijdag 25 april in het kantoor van BMC waren twee deelnemers aanwezig: Godelieve van Heteren en Ali Lazrak. Zij werden uitgebreid geïnformeerd over het project. Beiden waren positief over het initiatief en grepen de kans om positief-kritisch de opzet te bespreken. De basis van het project was hun duidelijk, maar waarom was de probleemanalyse niet op basis van de contacten met kamerleden gemaakt?

Na de uitvoerige toelichting op de verschillende gespreksvormen binnen het meervoudig instrument en de afspraak dat het project zou worden afgerond met een publicatie, verlieten Ali Lazrak en Godelieve van Heteren enthousiast de bijeenkomst. De activiteiten konden worden gepland.

De overige drie kamerleden werden telefonisch benaderd voor een *face-to-face* gesprek, waarin ze het project verder kregen uitgelegd. Ook konden dan afspraken worden gemaakt over wanneer zij de eerste concrete gesprekken zouden gaan voeren. Een maand na de startbijeenkomst op 28 mei werd gesproken met Boris van der Ham in het restaurant van de Tweede Kamer. In een halfuur werd hij in hoge versnelling bijgepraat. Afspraken voor gesprekken moesten maar zo snel mogelijk via zijn secretariaat worden gemaakt. Van der Ham gaf al direct aan dat het niet eenvoudig zou zijn om dagdelen vrij te maken, maar dat de bereidheid om aan dit project mee te doen ruimschoots aanwezig was. Wat hem betreft kon hij ook rustig 's avonds of op zaterdag worden ingezet.

Met Godelieve van Heteren – die haar agenda grotendeels zelf bijhoudt – werd op 28 mei afgesproken om flitsgesprekken te voeren op zaterdagochtend tussen 9.00 en 11.00 uur op de markt in het centrum van Utrecht of een dag later op Festival Mundial in Tilburg, waar ze toch al moest ‘canvassen’ voor de PvdA. Een of twee huiskamergesprekken zou ze wel tijdens het zomerreces kunnen voeren, in de week van 14 juli. ‘Ik kan overal in het land zitten, maar bel me maar en ik ga mee.’

Ook met Ali Lazrak – die zijn agenda helemaal zelf beheert – werden diverse momenten in juni en begin juli geprikt waarop het eventueel mogelijk was om zich voor het project in te zetten. We kozen voor een aantal woensdagen, de andere dagen zaten vol door zijn lidmaatschap van de Parlementaire Commissie Integratie die weken aan een stuk gesprekken voerde met tientallen mensen ten behoeve van haar onderzoek naar het integratiebeleid in de afgelopen dertig jaar.

Op 4 juni hadden Nicolien van Vroonhoven-Kok en Eveline Tonkens tijd om te praten over het project ‘Terug naar Start!’. Het gesprek met Eveline Tonkens verliep in drie etappes – twee keer moest ze weg om te gaan stemmen. De voorwaarde dat de gesprekken een open karakter moesten hebben – en dus niet alleen gerelateerd konden zijn aan haar portefeuille – deden haar aan het einde van het gesprek definitief afhaken. Ze was niet ingehuurd, zei ze, om

te onderzoeken wat er bij mensen zoal leeft. ‘Dat is een taak voor de journalistiek.’³ Daar trof het kamerlid een gevoelige plek bij de projectgroep.

Nicolien van Vroonhoven-Kok kon tweemaal een uur of twee in haar agenda vrijmaken in de weken tot het zomerreces – dat op 7 juli 2003 begon. Later in de maand moest ze één van deze twee momenten alsnog schrappen.

Met vier kamerleden – en de belofte van een vijfde (VVD) – kwam het project in juni aarzelend op gang.

4.3 Logistiek en de organisatie

In maart waren we begonnen met het onderzoek van de vraag hoe we – met inachtneming van het budget – de nodige audio- en videoapparatuur bij elkaar konden krijgen. Zo moesten kamerleden de beschikking kunnen hebben over een minidiskrecorder om de één-op-ééngesprekken op te nemen. Verder moesten we videocamera’s plus cameramensen hebben om de flitsgesprekken op straat vast te kunnen leggen. Voor het onderdeel ‘beelden uit de leefwereld’ moesten er voldoende videocamera’s zijn om uit te lenen aan mensen die hun leefwereld op video wilden vastleggen.

Voor het fotoproject werden 50 kwalitatief goede wegwerpcamera’s gekocht. Het huren van de benodigde videoapparatuur bleek dermate kostbaar dat in de loop van maart werd besloten twee DV-camcorders aan te schaffen. Voor het vastleggen op video van de flitsgesprekken en enkele huiskamergesprekken werd contact gezocht met Fontys Hogeschool voor de Journalistiek in Tilburg. Twee afstudeerders in de richting Televisie werden bereid gevonden om het camerawerk bij de flits- en huiskamergesprekken te doen. Zij mochten daarvoor kosteloos een camera van de Hogeschool gebruiken. Beide studenten bleken ook nog tijd te hebben voor ondersteuning bij de werving van burgers voor diverse gesprekken. Hiervoor is half april ook nog een derde student aangetrokken. Samen met een lid van het projectteam hebben zij in april, mei en juni mensen geworven voor de huiskamergesprekken, de videodagboeken en de fotoreportages.

In mei en juni 2003 werden gastheren en –vrouwen gevonden die een huiskamergesprek met een kamerlid wilden ‘hosten’ en organiseren. Acht in totaal, verspreid over het hele land. Met hen werd de afspraak gemaakt dat zij minstens drie weken voordat we van hun aanbod gebruik wilden maken zouden horen dat ze het huiskamergesprek op een bepaald tijdstip konden organiseren.

Begin juni werd duidelijk dat de vier deelnemende kamerleden voor het zomerreces ieder hoogstens twee dagdelen voor het project beschikbaar hadden. Alle huiskamergesprekken werden daarom over de zomer heen getild. Behalve in het geval van Godelieve van Heteren. Zij zag eind mei nog de mogelijkheid om tijdens het zomerreces – in de week van 14 juli – een of twee huiskamergesprekken te voeren.

Gelet op deze beperkte inzetbaarheid leek het verstandig om het onderdeel flitsgesprekken voor het zomerreces af te ronden. Voor de één-op-ééngesprekken en de huiskamergesprekken konden dan met de kamerleden data na de zomer worden geprikt. Vervolgens konden dan in de zomermaanden burgers worden geworven om aan die gesprekken deel te nemen.

³ In de vorige voetnoot is al aangegeven dat we geen ruimte hebben voor een bespreking van de rol van de journalistiek in de context van de afkalvende kwaliteit van het politieke systeem. Maar met haar opmerking legt zij wel de vinger op een zere plek die nadere studie verdient.

Inmiddels was ook gestart met de logistiek rondom de organisatie van ‘beelden uit de leefwereld’. Tussen half mei en half juni werden 25 basisscholen, verspreid over alle provincies, gevestigd in zowel grote als kleine gemeenten, bereid gevonden om elk één jongen en één meisje tussen de 10 en 12 jaar te werven om door middel van foto's en bijschriften te vertellen hoe hun leefomgeving eruit ziet en wat hen bezighoudt. In de tweede helft van juni werden alle 50 camera's verstuurd, inclusief begeleidende brieven voor de school, ouders en kinderen. In het merendeel van de gevallen pakte een docent of de directeur de telefoon als eerste op. Nadat was uitgelegd wat de bedoeling was, werd bijna altijd direct enthousiast gereageerd en de medewerking toegezegd. Slechts één school – van de 26 die zijn gebeld – zei geen kinderen voor ‘Terug naar Start’ te willen leveren.

De werving van mensen die met een videocamera wilden vastleggen wat zij aan ‘de politiek’ wilden vertellen was een stuk lastiger. Drie toezeggingen werden eind juni weer ingeslikt toen om een bevestiging werd gevraagd. Mensen vonden het vaak een moeilijke opdracht die bovendien tijd kostte. Een meerderheid van de ongeveer dertig mensen die hiervoor werden benaderd had ook vraagtekens bij het nut om iets aan ‘die lui in Den Haag’ te vertellen.

Vanaf april werd gewerkt aan het opzetten van de digitale gesprekken in de vorm van weblogs. De kamerleden zouden de mogelijkheid hebben om een ‘openbaar weblog’ te gebruiken, waarin de participanten zouden kunnen reageren op elkaar en op het kamerlid. Ook zou een ‘gesloten weblog’ worden opgezet, met daarin voor elk kamerlid een digitale gespreksgroep met een vaste groep participanten. De ‘gesloten weblogs’ zouden een thematisch (bijvoorbeeld zorg) of algemeen karakter kunnen krijgen (gevarieerde groep burgers). Een functioneel programma van eisen werd opgesteld. Verder werden softwareontwikkelaars benaderd. Het bleek mogelijk om binnen het budget de software na de zomervakantie te ontwikkelen. Die zou platformafhankelijk worden gemaakt, dus zou ook na het project aan organisaties beschikbaar kunnen worden gesteld.

Tussen maart tot en met juni kwam de projectgroep zeven keer in wisselende samenstellingen bij elkaar. In die bijeenkomsten rijpte onder andere ook de verdere invulling van de twee resterende onderdelen van het meervoudig instrument: de Interactieve (4^e generatie) Beleidsevaluatie en van de methode Real Time Branding (RTB). Wat het eerste betreft: een sessie werd voorbereid waarin de kamerleden aan de hand van een bij hun bekend thema kennis konden maken met deze gespreksvorm. Het themavoorstel was ‘Het functioneren van de Tweede Kamer’. Enkele betrokken kamerleden zeiden bijzonder nieuwsgierig naar deze gespreksvorm te zijn. In het plan van aanpak werd opgenomen de sessie na de zomer (oktober/november) uit te voeren. Bij de introductie van de verschillende gespreksvormen binnen het project bij de kamerleden liepen de reacties op RTB uiteen van ‘nieuwsgierig’ tot ‘enthousiast’.

Het op deze wijze benaderen van complexe probleemvelden werd zeker als een potentiële aanvulling van de mogelijkheden gezien. Het participeren van de kamerleden in een actueel project bleek niet mogelijk, aangezien dergelijke brandingsessies minimaal twee dagen duren en de agenda's van de kamerleden dit niet toelaten. We besloten tot het inkorten van de aanpak en tot het opzetten van een speciale kennismakingssessie. Voor de herkenbaarheid in de dagelijkse situatie van de parlementariërs zou de brandingsessie kunnen gaan over de identiteit van de Tweede Kamer. Op basis van de resultaten van de overige gespreksvormen in het project zouden met behulp van de RTB-technieken de collectieve waarden, identiteit en de operationele consequenties daarvan bepaald kunnen worden. Als deelnemers aan de RTB-sessie werd globaal gedacht aan vertegenwoordigers vanuit de Tweede Kamer, ambtenaren, kiezer/burgers, instituties en deskundigen. Het betrof een experimentele opzet;

naast de resultaten was de beleving van de technieken door de betrokkenen en de mogelijke vertaling en toepassing van RTB in de probleemverkenning door de kamerleden de hoofdzaak. Vóór de zomervakantie was het gelukt om een werkbare vorm te ontwikkelen voor het uitproberen van RTB met de participerende kamerleden. Na de zomer kon de logistieke voorbereiding voor een RTB-sessie van ongeveer 1 dagdeel worden verzorgd.

(Observaties in een kader plaatsen)

Observaties

- ❑ De agendaplanning van kamerleden lijkt een combinatie te zijn van verplichte vergaderingen, direct aan actuele debatten met de regering gekoppelde voorbereiding en een scala aan individueel ingevulde activiteiten. Hieronder vallen ook het bezoeken van bijeenkomsten, gesprekken in het land en de contacten met de media. Ruimte voor afstand nemen is schaars. Ook hebben wij geconstateerd dat de kamerleden dagelijks een stapel post, vergaderstukken en dossiers ontvangen. Alleen al de selectie van de stukken kost elke dag tijd. Sommige volksvertegenwoordigers hebben merkbaar last van deze overbelasting. Aanvullende activiteiten moeten passen in de drukge vulde agenda en liefst direct te maken hebben met actuele zaken, anders hebben zij een lagere prioriteit.
- ❑ Behalve dat het niet eenvoudig was om enkele uren in de agenda's van de deelnemende kamerleden te claimen, was het ook niet eenvoudig om in de agenda's van – gemotiveerde – burgers tijd te claimen. De werving van burgers die de organisatie van een huiskamergesprek op zich wilden nemen ging vrij soepel doordat de vraag voor deelname onder andere bij lokale vrijwilligers en welzijnsorganisaties en binnen eigen netwerken was neergelegd. Maar als een kamerlid bijvoorbeeld een voorkeur voor een dagdeel of een weekend had om ergens naartoe te gaan, sloot dat niet altijd aan op de agenda's van de organisator of de potentiële deelnemers aan het gesprek.
- ❑ De bedoeling was om de kamerleden ieder minstens twee huiskamergesprekken te laten voeren. Uiteindelijk wisten Boris van der Ham (begin oktober) en Ali Lazrak (eind september) met moeite tijd vrij te maken voor één gesprek. In oktober en november zagen de agenda's er nog minder rooskleurig uit.
- ❑ Tijdens de voorbereiding van 'Terug naar Start!' is het de projectgroep opgevallen hoe groot de afstand soms is tussen de beleidsmakers en de uitvoeringspraktijk. De intermediaire organisaties hebben vaak eigen belangen en binnen de structuur van politieke partijen vinden slechts fragmentarische observaties binnen de beleidsvelden plaats. Vaak zijn deze observaties afkomstig van de tot de doelgroep van de partij behorende kiezersachterban. Recent is binnen de partijen een zoektocht begonnen om dergelijke beperkte voelsprietten aan te vullen.

4.4 Resultaten

4.4.1 Flitsgesprekken

Godelieve van Heteren ging op zaterdagochtend 14 juni 2003 als eerste op pad om flitsgesprekken te voeren op de markt in het centrum van Utrecht. Woensdagochtend 18 juni toog Ali Lazrak naar de 'Albert Cuyp'. Hij wilde in zijn eigen stad met mensen praten. Daar kwam uiteindelijk niets van terecht. In plaats van het flitsgesprek uit te voeren zette hij de cameravrouw in een café neer en ging hij alleen de straat op met de bedoeling mensen voor een gesprek in het café te strikken. Na anderhalf uur weg te zijn geweest, liet hij weten dat hij niet was geslaagd in het iemand meekrijgen voor het flitsgesprek. Achteraf bleek dat hij het

niet zag zitten om korte gesprekken met burgers op straat te voeren onder het oog van de camera. Hij vond het geen prettig idee om zich aan mensen op te dringen.

Nicolien van Vroonhoven zou haar flitsgesprekken in Den Haag voeren, ook door gebrek aan tijd. Een week voordat ze op vrijdagochtend 27 juni in het centrum van Den Haag de straat op zou gaan, meldde ze dat er alsnog wat minder tijd voor de flitsgesprekken was door een aansluitende afspraak in Naaldwijk. Door het voorstel om de flitsgesprekken te verplaatsen naar een groot winkelcentrum in Naaldwijk kon ze alsnog zo'n anderhalf uur met mensen in gesprek.

Boris van der Ham voerde zijn flitsgesprekken tijdens een vooraf vastgestelde treinreis tussen zijn woonplaats Amsterdam en Anna-Paulowna. Een tweede serie flitsgesprekken in het centrum van Breda moest op het laatste nippertje worden afgezegd omdat de cameravrouw door een communicatiefout niets van de flitsgesprekken in Breda wist en niet alsnog naar Breda kon afreizen. Boris van Der Ham was hierover terecht ontstemd.

In het hart van deze publicatie staan drie beschrijvingen van een flitsgesprek.

(observaties in een kader plaatsen)

Observaties

- ☐ Deze gesprekken – die in lengte vaak varieerden van tien tot vijftien minuten – verliepen in de meeste gevallen zoals ze bedoeld waren. Er werd indringend geluisterd en goed doorgevraagd. De kamerleden vervielen bijna geen enkele keer in de valkuil om politieke stokpaardjes te berijden of uit te leggen dat iets nu eenmaal niet anders kon of om beloftes te doen.
- ☐ De camera maar vooral de microfoon in de hand van de kamerleden deden hier hun werk. Door in de rol van interviewer te kruipen, voelden de politici zich onbewust misschien ook wat minder een politicus en wat meer de journalist die wil horen wat mensen denken.
- ☐ Niet eenmaal heeft een kamerlid zelf het initiatief genomen om contact op te nemen met het verzoek om in te spelen op hun agenda. Ondanks de gedane mededeling dat we op elke plek in het land een projectactiviteit konden organiseren. Het projectteam had weliswaar geen overzicht van de activiteiten van de kamerleden, maar het is mogelijk dat de kamerleden tijdens een van hun werkbezoeken in het land actief een koppeling met het project hadden kunnen leggen. Zo ging Boris van der Ham op werkbezoek naar een opvanghuis voor drugsverslaafden.

4.4.2 Huiskamergesprekken

Op dinsdagochtend 30 september treinde Ali Lazrak (SP) vanuit zijn woonplaats Amsterdam naar Nieuw-Weerdinge (gemeente Emmen) om van 10.00 tot 12.00 een huiskamergesprek te voeren met acht dames huisvrouwen in leeftijd variërend tussen de 30 en 40 jaar. Allen waren ze huisvrouw, sommigen met een parttime baan in de gezondheidszorg. Voor het Vragenuurtje van 14.00 uur moest Ali Lazrak weer terug zijn in de Kamer.

Boris van der Ham (D66) schoof vrijdagavond 3 oktober om 19.30 aan in een huiskamer in Zwolle. Hij sprak hij daar met acht over het algemeen hoger opgeleide mensen, waaronder docenten in het voortgezet onderwijs, een communicatiemedewerker, een P&O-medewerker en een biologische boer (60 melkkoeien en buxussen). De boer kwam wat later vanwege het melken.

In Emmen verliep het gesprek grotendeels zoals bedoeld. Ali Lazrak werd niet bestookt met verzoeken om problemen op te lossen. De gesprekspartners daarentegen waren uitstekend in staat om te vertellen hoe lastig het was om het hoofd financieel boven water te houden. Grofweg varieerden hun gezinsinkomens tussen de 1500 en 2000 euro netto per maand. Door sommigen werd inmiddels ook bezuinigd op de krant, kleding, schoolreisjes. Schoolgeld voor 16-plussers van bijna 1000 euro per jaar riep weerstand op. Evenals de verspilling van geld in de gezondheidszorg, een werkterrein dat sommigen van haver tot gort kenden.

In Zwolle ontspoorde het huiskamergesprek. Een paar gespreksdeelnemers bleef in debat gaan met Boris van der Ham. Hij liet zich in de positie brengen waarin hij continu zat uit te leggen hoe zaken in elkaar zaten en wat zijn standpunt was of dat van D66. Enkele malen is geprobeerd het gesprek de juiste kant op te draaien. De huiskamer zat echter vooral vol met mensen die zich meer zorgen maakten over de samenleving – vooral het onderwijs – en andere mensen. Ze spraken uit zichzelf niet of nauwelijks over hun eigen ervaringen. Toen dit werd opgemerkt, werd dat ook bevestigd.

Ondanks haar goede wil en voornemens heeft Godelieve van Heteren tot tweemaal toe haar huiskamergesprek moeten afzeggen. De tweede keer had ‘de partij’ haar in een forum in Nijmegen gezet op de avond dat ze voor een huiskamergesprek naar Vlissingen zou gaan. Het faciliteren door het projectteam ging zover dat ze mocht kiezen of ze in een hotel wilde overnachten of toch liever thuis in Amsterdam in haar eigen bed. Ze zou dan naar huis worden gebracht. Deze keuze is nooit gemaakt.

4.4.3 Beelden uit de leefwereld

Een week voordat de eerste twee burgers met een videocamera zouden gaan vastleggen wat zij aan kamerleden wilden vertellen, besloot de projectgroep om de projectactiviteiten stop te zetten. Er is dus geen enkel videoverslag gemaakt. 31 kinderen hebben samen ruim 700 foto's teruggestuurd met beelden over wat hen beroerd. In het hart van deze publicatie is een selectie van de foto's opgenomen. Uit de foto's komt goed naar voren wat er op de agenda van kinderen uit de groepen 7 en 8 in het basisonderwijs staat: milieuvervuiling, hondenpoep, verkeersveiligheid en mogelijkheden om buiten te spelen.

4.5 Afronding

Eind augustus, vlak voor het einde van het zomerreces, is er een uitgebreide e-mail gestuurd naar de vier deelnemende kamerleden met daarin de planning voor de maanden september, oktober en november. Kort werd aangegeven wat er van hen werd verwacht. Ze werden gevraagd snel met data te komen waarop zij aan de geplande activiteiten konden deelnemen. Inmiddels had de organisatie de ambitie laten varen om hen zover te krijgen dat ze meerdere één-op-ééngesprekken gingen voeren of nog een flitsgesprek of huiskamergesprek.

Binnen een week kwam een definitieve afzegging van Nicolien van Vroonhoven. Zij gaf daarin aan af te haken zowel door tijdgebrek (voorbereiding debat over de herziening van de belastingwetgeving in 2004) als door het feit de meerwaarde van het project niet voldoende te zien. Zij had van begin af aan de meerwaarde van het meervoudig instrument en het project ‘Terug naar Start!’ kritisch beoordeeld, maar mede door de vasthoudendheid vanuit de projectgroep was zij blijven participeren. Haar poging om binnen ongeveer zes maanden specialistische kennis te vergaren voor een kwalitatieve deelname aan het debat in de Kamer over het belastingstelsel kreeg voorrang.

In contacten met Boris van der Ham en Godelieve van Heteren bleek begin september ook dat het voor hen onmogelijk was om het project af te ronden op een manier zoals in de e-mail was

voorgesteld. In drie weken vijftien keer een half uur vrijmaken voor digitale gesprekken was niet haalbaar.

Op 11 september 2003 belegde de projectgroep een speciale bijeenkomst over de kansen om binnen de gestelde termijnen alle gespreksvormen met de kamerleden te kunnen uitvoeren. Niet alleen de participerende professionele organisaties vroegen om duidelijkheid, ook de doorlooptijd van het project liep ten einde. Na de mogelijkheden te hebben besproken moest tot ieders teleurstelling worden geconstateerd, rekening houdend met de agenda en het draagvlak voor het project, dat de tijd voor de uitvoering van de resterende gespreksvormen onvoldoende was. Het verlengen van de doorlooptijd van het project tot en met het eerste kwartaal van 2004 was geen optie. Aangezien op korte termijn geen verandering van houding en mogelijkheden bij de kamerleden te verwachten was, bleken de tijd en energie van de projectgroep ontoereikend om de overige gespreksvormen in de nog resterende tijd uit te voeren.

Medio september 2003 liet de projectgroep mondeling aan de participerende kamerleden weten, dat de resterende gespreksvormen niet meer zouden worden uitgevoerd. Half oktober is deze mededeling schriftelijk aan zowel de kamerleden als aan alle participanten verstuurd.

Daarmee hield het project op.

Op 1 oktober 2003 was in een gesprek met de kamervoorzitter de situatie in het project al besproken. Hij nam kennis van de moeizame participatie van de kamerleden en memoreerde de kwetsbaarheid van hen, mede geplaatst tegen de achtergrond van negatieve ervaringen met de participatie van enkele fracties aan een televisiedocumentaire over de activiteiten van kamerleden (een 3-delige documentaire van de NPS in september).

De heer Weisglas was overigens zeer geïnteresseerd in onze bevindingen, waaronder:

- ☐ De niet ophoudende informatie-overload;
- ☐ Het beroep op specialistische expertise;
- ☐ De discipline van de vergadercultuur;
- ☐ De optie van fractiegebonden meebesturen en de noodzaak voor contact met de kiezers en belangengroeperingen;
- ☐ Het kamerlidmaatschap is een drukke baan waarin ieder kamerlid zijn ritme moet vinden;
- ☐ De constatering dat sterk dwingende omgevingsfactoren en het bureaucratische systeem weinig ruimte laten voor participatie aan experimenten ter verbetering van de communicatie van kamerleden.

5. Analyse en beleving van het project

‘Wie in organisaties verandering wil aanbrengen, krijgt ook te maken met het specifieke onvermogen van organisaties om te veranderen. Dat is soms een nog grotere belemmering dan de onwil van mensen’, aldus de bestuurskundige Philip Idenburg in zijn boek *‘Het gaat om mensen’, excellente veranderaars in organisaties* (Amsterdam 1999). Hij schreef een boek met verhalen over de zoektocht van individuen naar een bestuursstijl die perspectief biedt voor de 21^e eeuw. Een constatering die in dit boek wordt gedaan is dat vernieuwen steeds vaker ‘veranderen in en van bestaande organisaties en instituties’ betekent. Deze constatering lijkt in zekere zin betrekking te hebben op het verloop van het experiment ‘Terug naar Start!’.

Veranderen en vernieuwen is razend moeilijk. Gaandeweg bleek dat de kamerleden steeds moeilijker tijd konden vrijmaken voor dit experiment. De meeste aangemelde deelnemers bleken te worden opgeslokt door hun woordvoerderschap, kamervragen, media-aandacht en het volgen van het werkterrein van een hele beleidssector, soms van meer dan één ministerie. Kortom hun rol als medebestuurder. Daarnaast vonden de betrokken kamerleden het moeilijk om het nut in te zien van een open gesprek dat niet aansloot bij hun portefeuille. De ervaring is ook dat burgers vaak komen met problemen uit hun eigen leefomgeving, waarop kamerleden gauw reageren in de trant van ‘daarvoor moet u bij uw gemeente, schoolbestuur of ziekenhuis zijn’. De kunst om signalen uit de samenleving te vertalen naar een politieke agenda op nationaal niveau is niet eenvoudig, maar lijkt ook niet meer te passen in de functieomschrijving van parlementariërs. Dat heeft de projectleden het meest verbaasd.

We behandelen drie aspecten:

- ☐ Eisen vanuit de organisatie (het systeem);
- ☐ Te kiezen rol;
- ☐ Ruimte voor persoonlijke invulling van het kamerlidmaatschap.

5.1 Eisen vanuit de organisatie

Het positief-kritische commentaar van Godelieve van Heteren tijdens de introductie van het project ‘Terug naar Start!’ bleek later een signaal te zijn over de werkelijke kaders voor het functioneren als kamerlid. Toen we de zeven gespreksvormen van het meervoudig instrument definieerden hebben wij niet voldoende beseft hoe strak het keurslijf zit. De kamerleden moeten functioneren binnen de (vergader)orde van de Tweede Kamer en van de fractie. We dachten dat ze inspiratie zouden kunnen krijgen van de open gesprekken in ons plan van aanpak, maar voor inspiratie en verrassingen is in de agenda’s van kamerleden weinig of geen ruimte.

De inspiratie komt vaak als reactieve impuls na plannen van het kabinet. De kamerleden hebben een zodanig volle agenda dat onduidelijk is of er nog overzicht is. Door de (over)belasting neemt de flexibiliteit en responsiviteit af. Het kan een maand, een half jaar goed gaan, maar geen vier jaar, laat staan acht of twaalf jaar. De aandacht wordt steeds meer gericht op het kader binnen het regeerakkoord. Of dit (nog) een goede weergave van de maatschappelijke situatie is, wordt niet als maatgevend gezien. Het project ‘Terug naar Start!’ was binnen deze kaders blijkbaar niet aantrekkelijk genoeg en had niet een zodanig duidelijk perspectief en vooraf gedefinieerd eindproduct dat iedereen stond te springen om mee te doen. Dat gold trouwens ook voor burgers. Zij verwachten haast geen open gesprekken meer en hebben het meebesturen van de kamerleden als realiteit ervaren.

Ter illustratie van het kader waarbinnen de kamerleden moeten functioneren, belichten we vier aspecten:

- ☐ Besluitvorming;
- ☐ Probleemherkenning;
- ☐ Responsiviteit ;
- ☐ Digitale communicatie.

5.1.1 Besluitvorming

Kamerleden moeten hun tijd selectief gebruiken. Zij zijn genoodzaakt hun tijd verdelen over onder andere verplichte vergaderingen, voorbereiding van het debat dan wel bestudering van de vergaderdossiers, de contacten met de media, het onderhouden van de contacten in het land en de vrij te besteden ruimte voor reflectie en experimenten.

Onze waarneming is dat de verdeling van de tijd daadwerkelijk plaatsvindt op basis van die bovenstaande volgorde. Het systeem van de organisatie bepaalt de prioriteit van de eerste drie aandachtsvelden. Het onderhouden van de contacten in het land zijn vaak contacten binnen of in relatie tot de betreffende politieke partij of het netwerk van instituties en belangenbehartigers. Het wordt door deze activiteiten lastig om de maatschappij naast het eigen burgerschap nog neutraal waar te nemen.

Naast de procedurele eisen en de vergaderdiscipline wordt elk kamerlid overladen met papier. Om niet op achterstand in het debat met het kabinet te komen moeten de stukken wel worden doorgenomen en beoordeeld. Eén ministerie kan per dag meer produceren dan dat een kamerlid per week kan lezen. Het is dan ook een uitdaging aan de ministeries en de organisatie van de Tweede Kamer om te onderzoeken hoe de huidige informatievoorziening kan worden toegespitst op de behoefte van de kamerleden. Bij het in stand houden van het huidige informatiebombardement verliest de kwaliteit van het debat het altijd van de noodzaak om kennis te nemen van de brei aan gegevens. Het missen van enkele feiten maakt een kamerlid kwetsbaar in het debat. Dit versterkt het beroep op hem of haar om vooral alle informatie tot zich te nemen.

Dit lokt de vraag uit naar de ruimte die parlementariërs hebben voor het regelmatig nemen van afstand om een zo effectief mogelijke bijdrage aan het besluitvormingsproces te leveren dan wel het volksvertegenwoordigerschap in te vullen.

Binnen het huidige systeem is het stellen van kamervragen een belangrijk informatie-instrument voor een kamerlid. Het formuleren van een vraag naar informatie of naar de mening van de bewindspersoon en deze in schriftelijk vorm aan de betreffende persoon sturen, is voor kamerleden een eenvoudige vorm van informatieverzameling. Hij/zij zet daarmee een heel protocol in werking. Binnen ministeries is een aantal ambtenaren belast met het begeleiden van de beantwoordingsprocedure. Dit proces levert een stroom schriftelijke uitwisseling van informatie op. Afhankelijk van het niveau van de vraag en het antwoord kan de informatie worden gebruikt voor het debat. Het is echter de vraag of deze wijze van informatieuitwisseling een essentiële bijdrage levert aan de besluitvorming. Naar de burgers maakt het indruk als een kamerlid vragen aan een bewindspersoon stelt. Maar op welke input zijn de vragen gebaseerd, zijn de vragen juist gesteld en wat gebeurt er met de antwoorden? Het geheel levert zelfs een vragenindex op per kabinetslid. Dit veronderstelt een relatie met de maatschappelijke interactie tussen het kabinet en de volksvertegenwoordiging. Ook in enkele grote steden is een dergelijk vragenindex opgesteld. Het is echter de vraag of deze index een barometer is voor de maatschappelijke interactie of een indicator van de

intensiteit van een bureaucratisch instrument dat resulteert in de uitwisseling van inmiddels achterhaalde en niet essentiële informatie. Het zou interessant zijn eens te onderzoeken welk percentage van de kamervragen werkelijk toegevoegde waarde heeft voor de besluitvorming.

5.1.2 Probleemherkenning

Hoe verloopt de waarneming door de kamerleden van probleemvelden met fragmentarische deelproblemen (via instituties, medebestuurders, bestaande informele netwerken)? En op welke wijze wordt de probleemanalyse door de kamerleden verwerkt tot een mening of standpunt in de besluitvorming of het debat? Gebeurt dat vanuit een eigen set criteria (partij- of verkiezingsprogramma, politieke haalbaarheid of persoonlijke opvattingen) of vanuit de waarnemingen in het veld en de collectieve (maatschappelijke) waarden en patronen daaruit? Een combinatie van deze twee bronnen is ook mogelijk, maar hoeveel tijd wordt er aan bronnenonderzoek op deze twee terreinen besteed en op welke wijze komen de resultaten terug in het debat? Traditioneel ligt het accent in het debat op de kwantitatieve en financiële aspecten.

Is er ruimte voor een op collectieve waarden gebaseerde discussie? Of is de verkokering en belangenbehartiging zo sterk dat de problemen ook alleen nog maar gefragmenteerd (deeloplossingen) en niet vanuit een collectieve probleemperceptie kunnen worden benaderd? Door de gefragmenteerde probleemperceptie en de invloed vanuit vaak geïnstitutionaliseerde belangenbehartiging lijkt de meningsvorming over de belangrijke issues dwars door de verschillende fracties binnen de Tweede Kamer te lopen. Mede door de technische onderhandelingen kunnen per issue wisselende coalities tussen de fracties ontstaan. Deze wisselende positionering levert voor de burger op middellange termijn een onoverzichtelijk beeld op van de collectieve waarden waar hun partij voor staat. Ook de burger gaat zich per issue wisselend positioneren ten opzichte van de politiek. Los van zijn generieke partijvoorkeur bepaalt een burger per issue of hij het standpunt van een andere partij zal steunen. Dit is mede gebaseerd op de persoonlijke omstandigheden, maar ook steeds meer op de collectieve waarden die in het betreffende issue aan de orde zijn ('Ik ben vóór meer openbaar vervoer en tégen de Betuwelijn').

Naast de verkokering van de herkenning wordt vaak ook waargenomen dat vraagstukken al gauw de grenzen van één issue te buiten gaan. Daarbij gaat het bijvoorbeeld om combinaties van verkeer en natuur, havens en natuur, grotestedenbeleid en plattelandsvernieuwing, onderwijs en werk etc. Bij deze integrale aanpak of het gebiedsgericht beleid staan de waarden van de politieke partijen naast elkaar en moeten ze worden gerealiseerd. Dit sluit de mogelijkheid uit dat de burger de waarden van zijn partij in een bepaald issue herkent en in andere niet.

Een goed project zal rekening houden met waarden als vrij ondernemerschap (VVD), met sociale rechtvaardigheid (PvdA), met gemeenschapsvorming (CDA) en met duurzaamheid (D66) tegelijk. De politieke partijen zijn dan bewaker van de voor hun specifieke waarden in het project. Politieke partijen worden als stakeholders erkend en denken mee vanuit hun specialistische waarden ('single value beweging' in plaats van 'single issue beweging').

Binnen ministeries is het evalueren van het beleid een standaardactiviteit. De wijze van evaluatie wordt echter beperkt door onder meer de kwantitatieve doelstellingen van het beleid. Getwijfeld kan dus worden over de volledigheid van de beleidsevaluatie en de meerwaarde ter ondersteuning van aanpassingen van het beleid. Een volledige heroverweging van het beleid (inclusief neveneffecten en kwalitatieve beoordeling) vindt tussentijds zelden plaats. De minister en de Tweede Kamer blijven sturen op een uitsnede van de maatschappelijke

problematiek binnen de gekozen grenzen van het compromis volgens het poldermodel. De Tweede Kamer heeft weinig instrumenten om de beleidsbeoordeling te verbreden. In incidentele gevallen kan zij met de inzet van veel energie een eigen voorstel dan wel initiatief tot verandering van het beleid forceren. Kan de Tweede Kamer op basis van de huidige werkwijze en resultaten van de beleidsevaluaties wel voldoende zijn controlerende functie uitoefenen?

Wordt het kamerlid door de huidige werkwijze bij beleidsevaluaties niet gedwongen om zelfstandig veldonderzoek te gaan doen, waardoor zijn activiteiten te veel elementen van meebesturen krijgt? Vernieuwing van beleid vindt straks alleen nog plaats na een crisis of een maatschappelijke ramp. Hoe autistisch is het politieke systeem eigenlijk?

Het instrument Real Time Branding had de deelnemende kamerleden in staat gesteld om hun probleemherkenning te optimaliseren.

5.1.3 Responsiviteit

Aannemelijk is dat voor de middellange termijn een macro-economisch kader en financiële grenzen moeten worden afgesproken (onder andere door de Europese Unie). Het opwaarderen van dit financiële kader tot een richtinggevend sturingsmiddel voor de reactie op en aanpak van maatschappelijke problemen beperkt echter de flexibiliteit van de regering. De ‘Zalmnorm’ is daarin geen belemmering (geen extra geld eruit als er geen extra geld in komt), maar het formuleren van beleidsinterventies met een meerjarige verhoging van het uitgavenpatroon timmert de ruimte voor tussentijdse reacties op maatschappelijke bewegingen vrijwel dicht. Het politieke systeem heeft de neiging defensief te reageren op tussentijdse prikkels en verliest zijn reactiesnelheid op maatschappelijke knelpunten. De kamerleden bestoken de minister met vragen en de reactie geeft de beperking aan van de mogelijkheden of verwijst naar de in gang gezette voorbereiding van middellange termijninterventies.

In het project ‘Terug naar Start!’ hebben we gemerkt dat de ruimte voor inspiratie en vernieuwing zeer marginaal is. Er is geen gevoel voor noodzaak. De vraag is of het signaal dat onder andere door Pim Fortuyn is afgegeven ooit een duurzaam effect in het politieke systeem zal hebben. Zelfs de daaruit ontstane politieke partijen twijfelen momenteel openlijk aan hun bestaansrecht.

Hoe kunnen kamerleden zich verrijken met mogelijkheden om de functie van volksvertegenwoordiger ook tussentijds optimaal in te vullen? Hoe ontwikkelen zij een ademend politiek systeem met mogelijkheden voor adequate tussentijdse beleidsinterventies, ter voorkoming van opeenhopende fricties tussen het geformuleerde beleid en de actuele maatschappelijke situatie. Die fricties leiden na enkele jaren bijna zeker tot bijstelling van het beleid volgens het door de Algemene Rekenkamer beschreven patroon van inadequate respons.

Is het een idee om binnen de agenda's van kamerleden minstens zoveel tijd te reserveren voor verdiepende gesprekken met burgers als de reservering van tijd voor campagneactiviteiten tijdens de verkiezingsvoorbereiding? Wordt de aard van de respons bepaald door de voorstellen vanwege het kabinet (meebesturen) en moet een kamerlid zich concentreren op de door het kabinet aangedragen issues en de maatschappelijke vertaling daarvan? Of ontwikkelt elk kamerlid een eigen set indicatoren en informatiebronnen om het beleid te beoordelen en te evalueren?

Het instrument van de Interactieve (vierde generatie) Beleidsevaluatie had de deelnemende parlementariërs in staat gesteld meer inzicht te krijgen in welke informatie ze nu wellicht missen om het beleid te beoordelen.

5.1.4 De digitale communicatie

Traditioneel communiceren kamerleden met de achterban door het bezoeken van bijeenkomsten en het schriftelijk uitwisselen van informatie. Het is in de snelle informatiemaatschappij de vraag of de traditionele communicatiemiddelen voor de leden van de Tweede Kamer wel toereikend zijn om een regelmatige en inhoudelijke communicatie op te bouwen en te ontwikkelen? We vroegen ons af of de traditionele communicatiemiddelen op zichzelf al voldoende sterk zijn om de coördinatie en afstemming te realiseren. De brief van de kamervoorzitter over het project 'Terug naar Start!' werd bijvoorbeeld door kamerleden niet waargenomen in de fractievergaderingen.

Ook de communicatie tussen het kabinet en de voorzitter van de Tweede Kamer verloopt buiten de vergaderingen traditioneel in schriftelijke vorm. Deze vorm wordt nu steeds meer aangevuld met digitale documenten. Zelfs de communicatie van kamerleden met burgers en belangengroepen verloopt gedeeltelijk al via e-mail en websites. De vraag is of de huidige digitale communicatie de bestaande netwerken alleen versterkt of levert het ook nieuwe contacten op.

Binnen ons project hebben we ervaren dat het bereiken van de kamerleden via de traditionele kanalen vaak de communicatie formaliseert. De afspraken gaan via fractiemedewerkers of secretaresses en de ruimte in de agenda van de kamerleden wordt bepaald door de agenda van het kabinet en de vergaderdiscipline van de fracties en de Tweede Kamer. Digitale communicatie heeft de mogelijkheid in zich om een bijdrage te leveren aan de de-formalisering en ontbureaucratisering in de contacten met de kamerleden.

Tijdens de voorbereiding van dit onderdeel heeft de projectgroep zijdelings kennis genomen van de bestaande digitale communicatie met de kamerleden. Zij hebben de beschikking over een eigen e-mailadres. Daarnaast hebben een flink aantal kamerleden een eigen website. Ook participeren zij vaak in de digitale netwerken van hun politieke partij. Het gebruik van de nieuwe communicatietechnieken wordt niet geschroomd. Het effect van deze digitale communicatie op de informatiepositie en – mogelijkheden van parlementariërs is echter nog niet goed bekend. Zoals alle burgers kan een kamerlid via websites alle informatie vinden die beschikbaar is. Het voornemen om binnen enkele jaren zoveel mogelijk informatie vanuit de overheidsorganisaties digitaal beschikbaar te stellen vergroot het informatiegebied.

Ook wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn om de informatie ter ondersteuning van de debatten in de Kamer of tijden commissievergaderingen, digitaal actief beschikbaar te stellen (bijvoorbeeld beeldschermen bij elke deelnemer). Voor kamerleden zullen de mogelijkheden om over digitale informatie te beschikken de komende jaren sterk toenemen. Naar kamerleden toe is ook een verdichting van de digitale communicatie waar te nemen. De omgeving van elk kamerlid benut alle digitale mogelijkheden om de aandacht te krijgen. Communiceren is wederkerig, dus de openbare digitale kanalen worden door de belangengroepen, burgers, geïnteresseerden en bedrijven ook gebruikt om de kamerleden te benaderen. Dit betekent dat kamerleden naast de dagelijkse hoeveelheid papier ook de dagelijkse digitale communicatie moet beheersen. Gezien de hoeveelheid en diversiteit van de digitale communicatie kost het de parlementariërs veel energie om de kwaliteit van de (digitale) communicatie op niveau te houden. Het lezen en beantwoorden van honderden e-mails per week is een (te) grote belasting. Door zijn positie moet elk kamerlid bereikbaar zijn voor de burger, maar kan door

deze eis minder effectief participeren in de besluitvorming. Onder leiding van de kamervoorzitter wordt dit dilemma actief benaderd en zijn onderzoeken gestart naar het optimaliseren van de digitale communicatie tussen en met kamerleden. De projectgroep had in het plan van aanpak blijkbaar een actueel aspect van de communicatie met kamerleden getroffen.

De digitale communicatie is betrekkelijk nieuw communicatiekanaal voor kamerleden. Is het een welkome aanvulling of een lastig te beheersen communicatiekanaal en gaat de uitbreiding van de communicatiekanalen ten koste van de kwalitatieve communicatie en het overzicht? Binnen het project 'Terug naar Start!' hadden de kamerleden de kans om te experimenteren met digitale gespreksvormen. De software voor zowel open als gesloten discussiegroepen was ontwikkeld. De weblogtechnologie bood de mogelijkheid om de gesprekspartners in een beschermde sfeer tot verdieping in het digitale gesprek te brengen.

5.2 Rollen kamerleden

Kamerleden worstelen met het spanningsveld tussen het voldoende luisteren naar de achterban en de controle van het kabinet. Welke rol acht een kamerlid dominant in zijn handelen; die van medebestuurder/controleur of volksvertegenwoordiger/luisteraar?

We hebben ons bij het ontwerpen van dit experiment niet willen laten leiden door het huidige functioneren van het politieke systeem. We zijn uitgegaan van het staatsrechtelijke gegeven dat kamerleden door het volk gekozen zijn om de regering te controleren en vanuit het bestuurskundige gegeven dat ze op een open manier informatie moeten verwerven over wat er in de samenleving speelt. De werkelijkheid van de sinds jaren veel beperktere focus op basis van de portefeuilleverdeling hebben we niet als vanzelfsprekend vertrekpunt willen aanvaarden.

(observaties in kader plaatsen)

Observaties:

- ☐ De behoefte aan meervormige open communicatie met de samenleving blijkt haaks te staan op de op specialisatie ingerichte volksvertegenwoordiging. Dit wringt zodanig dat men een project als dit daarmee eigenlijk 'op je buik kan schrijven'. Dat hebben we vooraf niet willen beseffen en ook niet willen checken. De beperkingen van het huidige systeem waren voor ons niet maatgevend.
- ☐ Vanuit de functie binnen de fractie (woordvoerder) en/of de aanloop tot het kamerlidmaatschap (netwerk en achterban) leggen kamerleden accenten bij de invulling van hun rol. De één is meer controleur/medebestuurder en de ander meer volksvertegenwoordiger/luisteraar. Ook lijkt enige hiërarchie te signaleren. De controleur/medebestuurder (specialisten) heeft in de fracties een hoger aanzien dan de volksvertegenwoordiger/luisteraar. De luisteraar verzamelt wel informatie, maar geeft publiekelijk niet zijn mening over onderwerpen van de medebestuurder (woordvoerder).
- ☐ Hoe vind je als kamerlid nu je weg tussen deze twee rollen? Welke rol kies je als dominante invulling en welke consequenties heeft dat voor je functioneren als volksvertegenwoordiger en je politieke carrière?

5.2.1 Het kamerlid als controleur/medebestuurder

Een kerneigenschap van het dualisme is het uitoefenen van controlerende macht op de regering. Dat betreft dus niet het maken van wetsvoorstellen. Dit actief meebesturen kan worden gezien als het kiezen van positie in de fase van de beleidsontwikkeling, een proces dat al medio jaren zeventig is gestart. Het willen acteren op het vlak van de beleidsontwikkeling

vereist van parlementariërs dat ze gaan excelleren op een (klein) beleidsgebied. Ze willen soms ‘het beste jongetje/meisje van de klas’ zijn. Veel tijd is dan nodig om zich voor te bereiden en de procedure te begeleiden. En die tijd gaat ten koste van hun rol als luisteraar (volksvertegenwoordiger).

Een kamerlid is bijvoorbeeld verantwoordelijk voor een debat over verslavingszorg. Dat betekent dat hij in korte tijd een zo groot mogelijke expertise moet verwerven. Ook het investeren in de ontwikkeling van de expertise als controleur gaat af van de mogelijkheid om de luisterfunctie optimaal in te vullen. Kamerleden hebben behoefte aan maximale scores in hun politieke agenda op korte termijn. ‘Geef me de middelen om dat te bereiken’, zeggen ze in feite. De scoringskansen zijn afhankelijk van de kabinetsagenda. Er lijkt geen behoefte te zijn aan open experimenten. Ze worden afgerekend op hun score in instrumentele debatten in de Kamer. Het participeren in een enquêtecommissie kost een kamerlid tijd en beperkt zijn inzet voor de reguliere zaken in het kader van het volksvertegenwoordigerschap. Kamerleden moeten steeds kiezen in welke rol ze investeren. Dit gebeurt door lokale bestuurders ook. Alleen lijkt binnen het lokale bestuur inmiddels de les geleerd dat de volksvertegenwoordiging het altijd aflegt tegen het bestuur als het aankomt op expertise.

5.2.2 Het kamerlid als luisteraar

Hoe onderhouden de kamerleden de open communicatie met de kiezers/burgers buiten campagnetijd? De burger heeft het meebesturen van de kamerleden als (ongewenste) realiteit ervaren, maar wil eigenlijk niet dat een kamerlid kiest tussen de rollen controleur of luisteraar. Hij wil dat beide rollen elke dag optimaal worden ingevuld. Hij eist ook dat kamerleden met hem blijft communiceren. De zeven onderdelen van het meervoudig instrument zijn gekozen omdat ze kamerleden dwingen wensen en gevoelens van burgers te absorberen (en te delen) zonder dat er een functionele filter (‘Wat koop ik hiervoor op dit moment?’) tussen zit.

Voor deze gespreksvormen is ook bewust gekozen omdat het goede manieren zijn om met burgers te spreken. Bovendien vullen de verschillende gespreksvormen elkaar aan door hun eigen karakter (persoonlijk dan wel virtueel; één-op-één dan wel groepsgesprek). Het gaat er wel om op welke manier je dergelijke gesprekken voert en met welk doel (vanuit welke rol).

Kamerleden vinden van zichzelf dat ze al ervaren wat burgers denken. Over gesprekken met burgers maak je ze niks meer wijs. De vier kamerleden hadden niet echt het idee dat ze iets vernieuwends gingen doen. Ondanks de schriftelijke en mondelinge communicatie hierover bleven ze zeggen dat ze dergelijke gesprekken altijd al voerden. Bij gesprekken gaan ze er vaak vanuit dat ze niets nieuws zullen horen. ‘Wat kan een individuele burger mij vertellen wat ik nog niet weet?’ Vanuit het systeem waarin ze functioneren moet ieder gesprek met een burger als het even kan vooraf een voorspelbaar resultaat hebben. Is dat resultaat vooraf niet enigszins duidelijk, dan ligt er altijd nog genoeg werk op de plank. Wordt de directe communicatie met kamerleden -naast de politieke contacten- ingevuld door de media, de institutionele (onder andere partij-) contacten, de gesprekken met belangenbehartigers, de familiecontacten en gesprekken met vrienden en kennissen?

Communicatie tussen kamerleden en burgers wordt mede beïnvloed door de verwachtingspatronen. Een burger dicht een kamerlid meestal grote invloed toe. Het is dan ook meer dan logisch dat hij zijn probleem etaleert en verwacht dat het kamerlid daarvoor een oplossing heeft. Een soort doktersconsult met gegarandeerd het juiste medicijn voor de kwaal. Het ‘medisch gespreksmodel’ komt vaak voor in de contacten tussen burgers en kamerleden. Beiden hebben te hoge verwachtingen. Een kamerlid is vaak niet direct in staat de lokale en situationele problemen van de burger op te lossen. Hij maakt dat vaak onvoldoende bekend,

waardoor een burger bij het uitblijven van een adequate politieke reactie het vertrouwen in de politiek -verder- verliest. Burgers daarentegen moeten beseffen dat het oplossen van de situationele problemen vaak lokaal en vanuit zichzelf beginnen. Hulpstructuren kunnen weliswaar worden geboden, maar de politiek is geen leverancier meer van ultieme oplossingen. Nieuwe communicatiearrangementen zijn nodig waarbij de luisterfunctie van kamerleden wordt geoptimaliseerd en de relatie met de lokale problematiek direct wordt ingevuld door de lokale politiek. Als kamerleden zich beter op de landelijke politiek willen concentreren, moeten zij de lokale slagkracht versterken om niet constant aangesproken te worden op problemen die de portefeuille van de lokale politici betreffen. Parlementariërs moeten dus in de praktijk niet het ‘medisch gespreksmodel’ bevestigen. Ze moeten proberen te zoeken naar een meer neutrale uitwisseling van informatie over de diepere achtergronden van de problemen.

Binnen het project ‘Terug naar Start!’ waren verschillende gespreksvormen opgenomen om de kwaliteiten van het kamerlid als luisteraar en controleur verder te ontwikkelen. In grote lijnen kon de controleur zich verder bekwamen met Real Time Branding en Interactieve (4^e generatie) Beleidsevaluatie. De luisteraars hadden zich kunnen bekwamen met behulp van de flits-, de huiskamer- en de digitale gesprekken (weblogs). Daarnaast zouden zij een beeld hebben gekregen van de leefwereld van jongeren door videodagboeken en fotoreportages.

5.3 Persoonlijke invulling van het kamerlidmaatschap

Enkele tientallen jaren geleden was het kamerlidmaatschap voorbehouden aan vertegenwoordigers van een sterk verzuilde samenleving. Kamerleden werden vooral gerecruteerd uit de aan politieke partijen gelieerde instituties. Er was een politieke en intellectuele elite, die vanuit het politiek en maatschappelijk belang de staat regeerden.

De politieke partijen hebben ook na de ‘verzuilde samenleving’ nog vele jaren kunnen dienen als leverancier van ideologische vertegenwoordigers. De natuurlijke instroom vanuit de basis van de maatschappij is echter mede door de hoge kwaliteitseisen die aan het kamerlidmaatschap worden gesteld niet meer gegarandeerd. Een tweede categorie, die ondervertegenwoordigd is binnen de volksvertegenwoordiging, is (de top van) het bedrijfsleven. De financiële honorering is vaak een belemmering voor hun deelname.

De werving van kamerleden verloopt nu nog sterk via de kaders van de politieke partijen. De intrinsieke motivatie van het kandidaat-kamerlid wordt gekoppeld aan de meerwaarde die zij/hij binnen de (toekomstige) fractie zou kunnen hebben. Deze meerwaarde is vaak een combinatie van de expertise op bepaalde terreinen en een duidelijke achterban. Het accent binnen deze twee aspecten bepaalt vaak al de positie binnen de fractie en de mogelijke politieke carrière. Tevens heeft dat accent consequenties voor de door een kamerlid te kiezen werkwijzen. Vanuit deze werkwijze worden dagelijks keuzen gemaakt.

Bij de aan het project deelnemende kamerleden waren verschillende stijlen herkenbaar. Het ene Kamerlid had duidelijk gekozen voor de rol van controleur en specialiseerde zich binnen de geselecteerde portefeuille. Het aangaan van niet direct voor de portefeuille productieve gesprekken werd ontweken. Een ander kamerlid probeerde naast de directe thema's ook de open communicatie met de maatschappelijke vertegenwoordigers te onderhouden (luisteraar). Binnen dezelfde drukke omgeving gaf dat een ontspannen indruk. Gedurende ons project hebben we echter gemerkt, dat ook dit kamerlid binnen de fractie steeds meer verplichte activiteiten moest invullen. Het systeem begon de agenda te bepalen. Uiteindelijk leverde dat bij ons de vraag op of binnen het kamerlidmaatschap wel ruimte is voor een eigen werkstijl.

De afstand tussen de persoonlijke keuzen voor het kamerlidmaatschap en de mogelijkheden binnen het politieke systeem is misschien te groot geworden. Kamerleden moeten kiezen om binnen het systeem te presteren of hun kamerlidmaatschap op te geven. De marges voor een eigen werkstijl nemen af. Men moet kiezen voor een stijl die past bij de ‘controleur’ of die past bij de ‘luisteraar’. Alleen met voorkeursstemmen gekozen kamerleden kunnen zich enige bewegingsruimte permitteren. Is dit een voorbode voor de toekomstige ontwikkeling van het kamerlidmaatschap? Wordt de basis verplaatst tot de directe achterban dan wel de regio van het kamerlidmaatschap en levert dit weer de nodige ruimte op voor een eigen werkstijl?

6. Afsluiting

Het uitreiken van een prijs aan twee actief bij het openbaar bestuur betrokken professionals heeft een avontuur opgeleverd met enkele kamerleden. Het ging minder ver dan het afschaffen van het regeerakkoord (idee Leo Klinkers) en verder dan alleen digitale communicatie (idee Froukje Idema). Het werd een meervoudig instrument met zeven gespreksvormen om de communicatie tussen kamerleden en de burgers te verrijken.

Ons project is niet geslaagd maar heeft wel veel inzicht opgeleverd in de belevingswereld en in de dagelijkse omstandigheden waarin een lid van de Tweede Kamer haar of zijn werk doet. De kamerleden die binnen de huidige werkwijze carrière willen maken, moeten zich specialiseren en sterk selectieve netwerken binnen de maatschappij opbouwen. Tevens dienen zij de communicatie met belangenbehartigers en de media optimaal te benutten.

Gebleken is dat kamerleden, globaal genomen, tevreden zijn over de wijze waarop zij de communicatie met hun achterban en de burgers onderhouden. De behoefte aan experimenten op dit gebied bleek niet groot en uiteindelijk – door twijfel over het nut van het project én door dringende andere activiteiten – nagenoeg nihil. Ondanks de introductie door de voorzitter van de Tweede Kamer en ondanks de directe contacten met de kamerleden was de participatie van parlementariërs aan het project marginaal.

Een constatering naar aanleiding van dit experiment is vooral dat verandering van buitenaf met externe interventies niet werkt. Het is niet voor niets dat zoveel veranderprojecten mislukken. Wij hebben geleerd dat veranderen van binnenuit moet starten en doorgroeien. Maar de tragiek is dat juist intern men daar geen prioriteit aan lijkt te geven, de noodzaak daarvan niet lijkt in te zien en ook geen behoefte lijkt te hebben aan adviezen van derden. De klemmende vraag is: wanneer en onder welke omstandigheden kan een proces van veranderen beginnen? Pas na een calamiteit? Of bij de dreiging van de komst van een ‘sterke man’?

Als lezer heeft u geen rapport in handen over de uitkomsten van het project met aanbevelingen over effectieve gespreksvormen, gesprekstechnieken en vertaling naar politieke agendering. Met dit rapport heeft u wel een beschrijving en beleving van een experiment met en voor de politiek. Die beschrijving duidt op een probleem van onze democratie. De leden van de projectgroep hopen dat hun vragen en lessen inspirerend mogen zijn voor een ieder die het functioneren van de democratie aan het hart gaat – die van de Tweede Kamer in het bijzonder.

Het project kwam zelf uit bij ‘Terug naar Start!’ en sluit af met ‘U als burger ontvangt geen volksvertegenwoordigers die erin slagen de kloof te overbruggen die in 2002 aan het licht is getreden’. In de inleiding wordt de vraag gesteld hoe het anders kan met de politiek in Nederland. Lezer! Of u nu betrokken burger bent of politicus, dat is in deze niet relevant. Want aan u is het om het stokje van ‘Terug naar Start’ over te nemen en bovenstaande vraag naar eigen inzicht te beantwoorden. Wie gaat de uitdaging aan en gooit de dobbelstenen van het Monopoliespel opnieuw?

Den Haag
December 2003

Bijlage

Het ‘Terug naar Start’ team

Kernteam

Coen Derickx	: projectbegeleider, initiatiefnemer Xpin/BMC-prijs 2002 directeur BMC Groep
Froukje Idema	: prijswinnaar Xpin/BMC-prijs 2002 voor politieke innovatie senior beleidsmedewerker ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
Leo Klinkers	: prijswinnaar Xpin/BMC-prijs 2002 voor politieke innovatie zelfstandig bestuurskundig adviseur
Peter van Noppen	: journalistieke begeleiding / coördinatie gesprekken freelance journalist/publicist
Jan Schrijver	: initiatiefnemer Xpin/BMC-prijs 2002 tweede man Xpin - Interdepartementaal Expertisebureau voor Innovatieve Beleidsvorming

Adviseurs

Guido Enthoven	: adviseur interactieve (vierde generatie) beleidsevaluatie Directeur Instituut voor Maatschappelijke Innovatie
Bert Mulder	: adviseur digitale communicatie Directeur Informatiewerkplaats
Steven Lenos	: adviseur digitale communicatie Instituut voor Publiek en Politiek (IPP)
Gerrit Bruggeman	: adviseur real time branding Directeur Real Time Branding
Harold Langenberg	: adviseur communicatie Actorion Communicatie Adviseurs
Florian Bekkers	: bestuurlijk adviseur ministerie van Financiën

Projectondersteuning

René Donkerbroek (BMC)	: assistent projectbegeleider
Linda Broekhuizen (BMC)	: secretariaat

Ria Peters (BMC) : secretariaat

Marion van Griethuizen (Xpin): secretariaat

Faye Danaë (Fontys Hogeschool Journalistiek) : camerawerk flitsgesprekken + werving burgers

Sophie Feenstra (Fontys Hogeschool Journalistiek): camerawerk flitsgesprekken + werving burgers

Emine Kara (Fontys Hogeschool Journalistiek) : werving burgers